

Kopa nad Kompeljami pri Lukovici: gradišče in grobišče iz starejše železne dobe

Kopa above Kompolje near Lukovica: hillfort and cemetery from the Early Iron Age

Matic ZUPAN, Tomaž FABEC, Boštjan LAHARNAR

Izvleček

Na grebenasti vzpetini Reber nad vasjo Kompolje, vzhodno od Lukovice pri Domžalah, ležijo ostaline manjšega utrjenega naselja oz. gradišča. Odkritja s sondiranja leta 1879 datirajo gradišče v starejšo železno dobo. Greben Reber se na vzhodu konča z nekoliko višjo vzpetino, imenovano Kopa. Leta 2019 so na kolovozu, ki vodi po južnem pobočju Kope in Rebri, našli predmete iz starejše železne dobe. Na območju odkritja najdb so sledile arheološke raziskave Centra za preventivno arheologijo (2019) in Narodnega muzeja Slovenije (2021). Ugotovili smo, da najdbe izvirajo iz enega ali več skeletnih grobov. Razen dela zasutja grobne jame s keramičnim loncem in železnim nožem so bili pokopi uničeni, najdbe razmetane po nasutih kolovozu, prav tako človeške kosti, ki so pripadale najmanj dvema osebama. Vse kaže, da so grob ali grobove razkopali ob gradnji kolovoza, morda že leta 1819, ko so najverjetneje prav tukaj našli bronasto negovsko čelado.

Ključne besede: Lukovica pri Domžalah; Kopa in Reber nad Kompeljami; starejša železna doba; gradišče; grobišče

Abstract

A small fortified settlement or hillfort is located on Reber, a ridge rising above the village of Kompolje east of Lukovica pri Domžalah, which the excavations in 1879 showed to date to the Early Iron Age. In 2019, artefacts from the Early Iron Age also came to light on the cartway leading along the southern slopes of Kopa and Reber, the former being the peak terminating the Reber ridge in the east. The ensuing archaeological investigations by the Centre for Preventive Archaeology (2019) and the National Museum of Slovenia (2021) revealed that the finds originated from one or more inhumations. The burials were destroyed, with the exception of a part of a grave containing a ceramic jar and an iron knife, and goods scattered across the cartway deposits. Similarly scattered were human bones that belonged to at least two individuals. The grave or graves appear to have been damaged during the construction of the cartway, possibly already in 1819, when a bronze Negova helmet was also most likely found here.

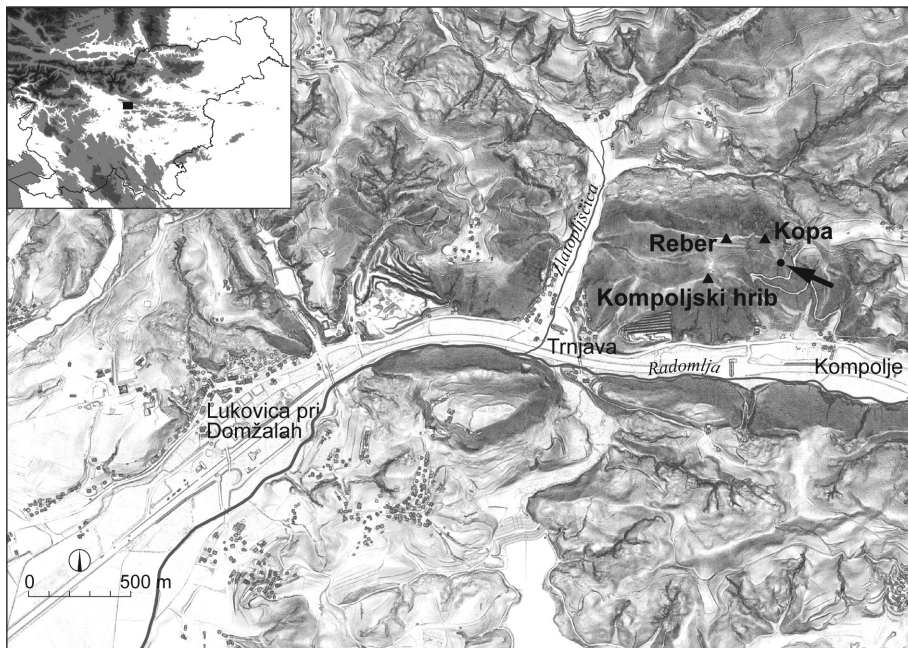
Keywords: Lukovica pri Domžalah; Kopa and Reber above Kompolje; Early Iron Age; hillfort; cemetery

Območje arheološkega najdišča¹ zajema grebenasto vzpetino Reber in južna pobočja hriba Kopa nad vasjo Kompolje, v zahodnem delu doline reke Radomlje ali Črnega grabna na severozahodnem

obrobju Posavskega hribovja. Dolina Črnega grabna se pri Lukovici postopoma razširi in proti zahodu preide v Kamniško–Domžalsko polje (*sl. 1*).

Leta 1965 je izšel članek Staneta Gabrovca o kamniškem ozemlju v prazgodovini. V njem je obravnaval tudi najdišča halštatskega obdobja v

¹ Register nepremične kulturne dediščine RS: EŠD 12773.

Sl. 1: Območje med Lukovico pri Domžalah in Kampiljami. Vzhodno od Trnjave in severno od Kampilj ležita vzpetini z vrhovi Kopa in Reber ter Kampiljski hrib. Območje raziskav leta 2019 in 2021 je označeno s piko in puščico. (Vir: ©GURS)
 Fig 1: Wider area of the site between Lukovica pri Domžalah and Kampilje, with the peaks of Kopa, Reber and Kampiljski hrib located east of Trnjava and north of Kampilje. The area investigated in 2019 and 2021 is marked with a dot and arrow. (Source: ©GURS)

okolici Lukovice pri Domžalah, kjer omenja Kopo in tamkajšnjo najdbo bronaste negovske čelade (*t. 1*) v zgodnjem 19. stoletju.²

Leta 2019 so bili na pobočju Kope in Rebri z uporabo detektorja kovin odkriti predmeti iz starejše železne dobe. Zatem je ekipa Centra za preventivno arheologijo ZVKDS izvedla intenzivni terenski pregled in arheološka izkopavanja.³ Dve leti pozneje je dodatna izkopavanja opravila ekipa Narodnega muzeja Slovenije.⁴

Značilne najdbe ter najdiščne in topografske okoliščine podpirajo mnenje o obstoju utrjenega prazgodovinskega naselja na Rebri ter grobišča iz starejše železne dobe na enem od hrbtov južnega pobočja Kope.

ZGODOVINA RAZISKAV IN TOPOGRAFIJA

V poročilih in noticah o arheoloških najdiščih na Kopi in Rebri se pojavljajo različna poimenovanja lokacij in z njimi povezanih arheoloških odkritij

(Kopa, Reber, Kampiljski hrib, Gusin grič).⁵ Tudi so natančneje opisani topografska situacija in izsledki terenskih ogledov ter analize ledinskih imen na zemljevidih (*sl. 1*). Kopa se imenuje 579 m visok vrh hribovskega masiva severozahodno od vasi Kampilje med dolino potoka Zlatopoljščica in dolino Radomlje. Zahodno od Kope in nekoliko nižje (vrh na 562 m n. m.) se vije greben z imenom Reber, na katerem so ostaline utrjenega prazgodovinskega naselja oz. gradišča. Jugozaahodno od Kope se dviga 554 m visok Kampiljski ali Kampiljski hrib, ki je označen in varovan kot lokacija gradu iz 13. do 15. st.,⁶ vendar tod ni opaziti arheoloških ostalin. Nekje na obronkih Kampiljskega hriba vzhodno od Trnjave je zabeležena lokacija Gusin grič, kjer je leta 1879 kmet Matija Jere pri poljskem delu našel skeletni grob z bronastimi predmeti.⁷ V Kranjski deželni muzej so prinesli samostrelni fibuli in votli zapestnici, objavil jih je Stane Gabrovec.⁸

² Gabrovec 1965, 101, t. 10.

³ Neobjavljeno poročilo Fabec *et al.* 2019.

⁴ Neobjavljeno poročilo Zupan, Laharnar 2022.

⁵ ANSl, 192; Božič v poročilu Fabec *et al.* 2019, 12–13, 16; Dular 2021, 23–26.

⁶ Register nepremične kulturne dediščine RS: EŠD 12772.

⁷ Dular 2021, 23.

⁸ Gabrovec 1965, 101, t. 11: 4–6.

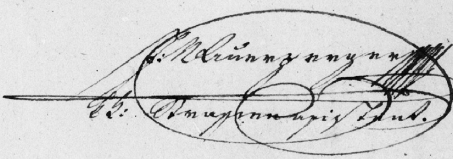
Beschreibung.

Dieses Entes am Reber, nächst Compale bei Innd Linnard = Prager, sind
zu dem gewöhnlich Panzen, mit Feigebly und sonderlich ein sein unge-
fähr, Dinnel. Dinnel und ganz aben reinen.

Reber ist ein eigentlichs am Ent, wo einige Stein sind gezeugt,
oben reinen, sind nicht ein mit ablenzen bekunden Reine
Spiegel, dann in Plinck in horizontaler Aufsichtung, auf einem
festen Lage, gegen Oben gerichtet, um welchen Spiel der
Ent Dinnel, nachlich Spielplatz, sonst die Feigebly, mit Ma-
nichte sind.

Auf dem 4. Februar nach dem die feinsten Enten Dinnel ist
am selben Enten in demselben Ort entdeckt und nicht genau von
dem, die Dinnel hat einige Aufsichtung auf demselben, mit
eigentlich sind keine ist in Spiel zu spielen, und ein zu
nach majanama Dinnel in einem Spiel hat 3 Spiel sind, bis
ein nicht weit hat letzten viel zusammengehört zum
Linnel, sonst ein Lage des harmonischen Dinnel und
auf dem Oben ist das Spiel in dem Dinnel, in demselben
auf ein Spiel sind genau sind. Haben ein Spiel Dinnel und
nicht Linnel und einem Reber, sonst letzten oben ganz
genau, nicht einem Spiel sind majanama Dinnel, sind in dem-
selben sind ein Spiel ungenügend, sind ganz aben
reinen, ein oben hat ein Dinnel ganz genau, sind ein
einigen Aufsichtung bekunden sind ein.

Der Dinnel sind manigfaltig, sonderlich ein Dinnel, sind ein
am feinsten Aufsichtung sind ein ein Dinnel sind ein
sind ein ein Dinnel sind ein sind ein sind ein sind ein sind ein
sind ein. Feigebly und Dinnel sind 1822.

H. Auerperger

Sl. 2: Dopis cestnega asistenta Auerpergerja z opisom okoliščin odkritja čelade na Rebri nad Kampiljami.
Fig. 2: Letter of Strassenassistent Auerperger describing the circumstances of discovering the helmet on Reber above
Kampilje.
(po / after Železnikar et al. 2022, 16)

Karel Dežman je bil leta 1879 prepričan, da so bronasto čelado (t. 1), ki je vrsto let krasila grobo izrezljano moško doprsje nad odtočno cevjo Cerarjevega vodnjaka v Lukovici, našli pred približno 50 leti v prazgodovinskem naselju.⁹ Po njegovem naročilu je zato julija leta 1879 na različnih mestih v naselju več manjših sond izkopal kajzar Korošec, Špehar iz Kompolj,¹⁰ ter naletel na sistem zidovja in kosti. Četrtega in petega septembra istega leta je po Dežmanovem napotilu v naselju kopal Ferdinand Schulz. Petega septembra si je izkopavanja v Dežmanovem spremstvu ogledal angleški arheolog John Evans z družino. Tudi Schulz in njegovi delavci so kopali na več mestih. Na globini 2 do 3 m so našli zidovje brez malte, oglje, odlomke grobe keramike, kosti domačih živali, bronasto trirobo pušično ost in certoško fibulo. Dežman piše, da je bilo obzidje gradišča zgrajeno iz kvarcitnih blokov, ki so jih morali z veliko truda prinesiti iz globeli severno od Kope.¹¹ Tudi te najdbe je v Kamniškem zborniku objavil Gabrovec.¹²

Dežman je v Vodniku po Kranjskem deželnem muzeju, ki je izšel desetletje po izkopavanjih na Kopi, navedel drugačne najdišče podatke o čeladi. Odkrita naj bi bila namreč v grobu na hribu Kopa nad Trnjavo.¹³ Morda je Dežman izbrskal dopis Janeza Nepomuka Auerpergerja, cestnega asistenta iz Podpeči, ki ga je ta 30. junija 1823 poslal skupaj z več bronastimi predmeti v Kranjski deželni muzej (sl. 2). Auerperger piše, da so leta 1819 kmetje začeli kopati na Rebri, visokem hribu pri Kompoljah med Krašnjo in Podpečjo, "ker je tam večkrat svetica luč". Našli so človeške kosti, v bližini pa še celotno človeško okostje. Na lobanji je bila bronasta čelada, ob okostju sulica. Našli so še več po obliki podobnih bronastih predmetov ter jih raznesli, nekaj pa jih je pridobil Auerperger in poslal v muzej.¹⁴ Auerpergerjeva pošiljka je omenjena šele leta 1832 na seznamu muzejskih

⁹ Deschmann 1879; Deschmann v von Hochstetter 1879, 552. Ni znano, kdaj so čelado prinesli v Kranjski deželni muzej (danes Narodni muzej Slovenije), vsekakor pa je bila leta 1879 že v muzejski zbirki.

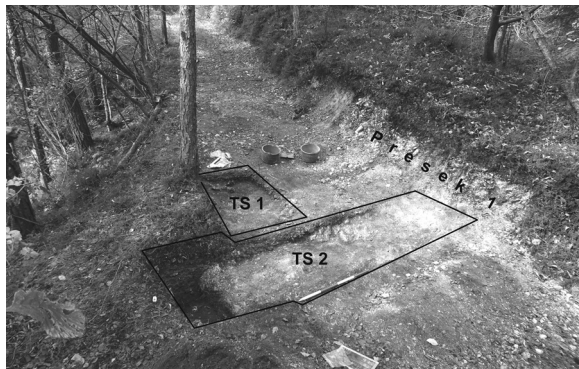
¹⁰ Podatke o arheoloških odkritjih na Kopi in Rebri nad Kompoljami v 19. st. povzemamo po poglavju *Okoliščine odkritij železnodobnih najdb z območja Kope in Rebri nad Kompoljami*, ki ga je za poročilo Fabec *et al.* 2019 pripravil Dragan Božič. Njegove ugotovitve povzema tudi Dular (2021, 24–26).

¹¹ Deschmann v von Hochstetter 1879, 552; Dular 2021, 24.

¹² Gabrovec 1965, t. 11: 7–10.

¹³ Deschmann 1888, 85.

¹⁴ Dular 2021, 26.

Sl. 3: Kopa nad Kompoljami. Območje arheološkega izkopavanja leta 2019. Testni sonde (TS 1–2) in vsek v pobočju za kolovoz (Presek 1). Pogled iz vzhoda.

Fig. 3: Kopa above Kompolje. Area of the 2019 archaeological excavation. Trial trenches (TS 1–2) and cartway cut into the slope (Section 1). View from the east.

pridobitev v letu 1823, tega je pripravil Franc Jožef Hanibal Hohenwart za Ilirski list (*Illyrisches Blatt*). Hohenwart kratko navede, da gre za sestavne dele antičnega oklepa, izkopane pri Krašnji.¹⁵ Danes v muzeju ni več mogoče ugotoviti, katere najdbe, če so se sploh ohranile, bi to lahko bile.

Julija leta 2019 sta posameznika na kolovozu, ki vodi prek južnega pobočja Kope in Rebri, z detektorjem za kovine odkrila bronaste in železne predmete. Predmeti so bili deloma raztreseni v dolžini približno 60 m vzdolž kolovoza (t. 2: 1–3, 4;¹⁶ 3: 11), glavčina pa je bila na kupu v manjši luknji (t. 2: 5–16; 3: 1–4, 6,¹⁷ 12, 14–15, 18). Najditelja sta predmete izročila Narodnemu muzeju Slovenije, kjer smo ugotovili, da gre za arheološke najdbe iz starejše železne dobe. O odkritju smo obvestili pristojno konservatoriko Judito Lux (ZVDKS OE Kranj) in septembra leta 2019 je Center za preventivno arheologijo na območju odkritja železnodobnih predmetov opravil arheološko raziskavo.¹⁸ Ekipa Narodnega muzeja Slovenije je junija 2021 izvedla dodatne raziskave.¹⁹

ARHEOLOŠKE RAZISKAVE V LETIH 2019 IN 2021

Namen arheološke raziskave na južnem pobočju Kope leta 2019 je bil ugotoviti najdiščne okoliščine

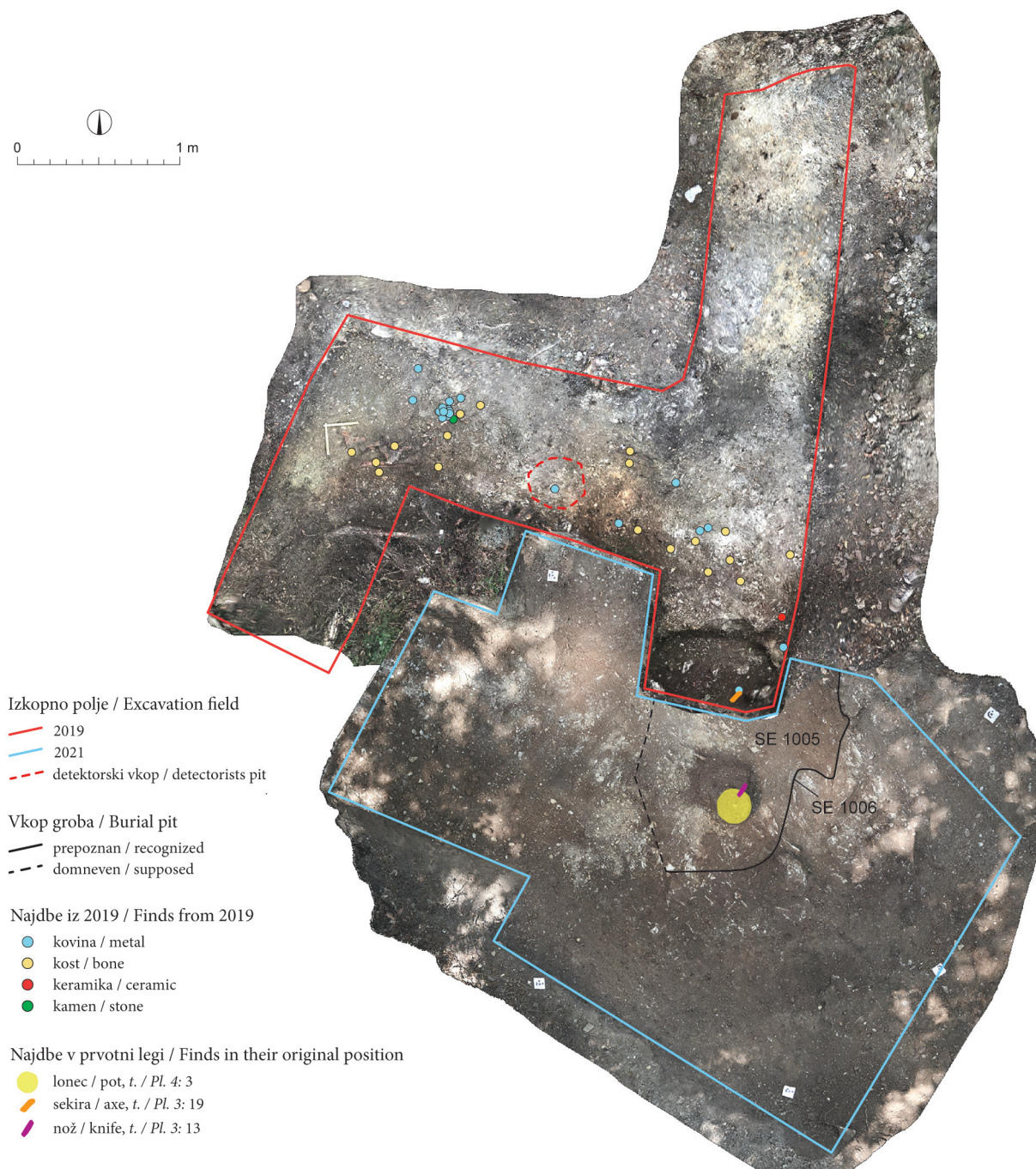
¹⁵ Hohenwart 1832, 24, št. 270.

¹⁶ Odlomek z inv. št. P 30054.

¹⁷ Gumb z inv. št. P 30048.

¹⁸ Fabec *et al.* 2019.

¹⁹ Zupan, Laharnar 2022.

Sl. 4: Kopa nad Kompeljami. Združen tloris izkopnih sond leta 2019 in 2021 z označenimi najdbami.

Fig. 4: Kopa above Kompolje. Composite plan of the trial trenches excavated in 2019 and 2021 with marked finds.

detektorskih najdb in stratifikacijo na kraju njihovega odkritja. Izvedli smo intenzivni terenski pregled 1600 m² velikega območja z izkopom 40 × 40 × 40 cm velikih sond in pregled z iskalnikom za kovine v mreži 10 × 10 m ter izkop dveh med sabo povezanih sond v velikosti 1,5 × 1 m (TS 1) in 1 × 5 m (TS 2). Prvo smo izkopali na mestu z največ detektorskimi najdbami, drugo pravokotno čez kolovoz (sl. 3). Intenzivni terenski pregled in

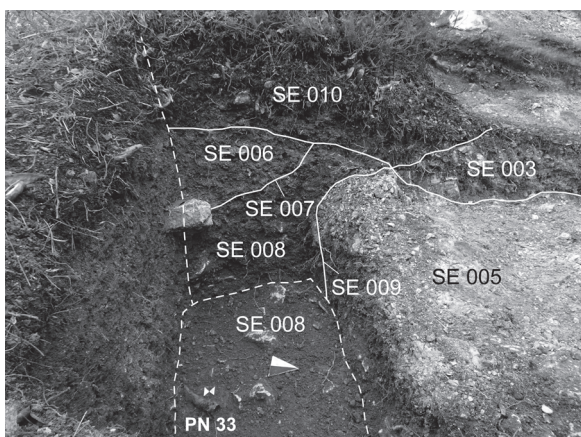
pregled z detektorjem kovin nista dala pozitivnih rezultatov.

Sondi smo izkopali na vozišču kolovoza (parcelna št. 757/9, k. o. Koreno). Zaradi odkritja dolgih kosti, ki so segale v profile izkopenega območja, smo testno sondo 1 dodatno razširili in izkopa (TS 1 in TS 2) združili v enega. Tako so izkopavanja v celoti zajela okoli 8 m² površine (sl. 4).

Sl. 5: Kopa nad Kompoljami. Raziskave leta 2019. Človeški stegenici v zasutju južne kolesnice kolovoza. Ležali sta skupaj, vendar v nasprotni smeri.

Fig. 5: Kopa above Kompolje. Excavations in 2019. Two human femora in the fill of the south rut of the cartway. They were found next to one another, but of opposite orientation.

Sl. 6: Kopa nad Kompoljami. Raziskave leta 2019. Arheološka interpretacija stratigrafije.

Fig. 6: Kopa above Kompolje. Excavations in 2019. Interpretation of the stratigraphy.

SE / SU 003 – izravnava vozišča kolovoza / cartway surface; SE / SU 005 – geološka podlaga / bedrock; SE / SU 006 – zasutje jame SE 007 / fill of Pit SU 007; SE / SU 007 – jama, namembnost neznana / pit, function unknown; SE / SU 008 – zasutje vseka SE 009 / fill of Cut SU 009; SE / SU 009 – vsek v dolomitno podlago (morda vkop grobne jame) / cut into the dolomite bedrock; SE / SU 010 – humusno akumulativni (A) talni horizont / topsoil with accumulation of humus (A); PN / special find 33 – tulasta sekira / socketed axe (*t. / Pl. 3: 19*).

Območje sond je bilo v celoti preoblikovano z izgradnjo kolovoza. Zanj je bila v strmo dolomitno pobočje vsekana približno 3,5 m široka terasa. Vsek v pobočje je na severni strani v višino meril 50–80 cm (*sl. 3: Presek 1*), na južni pa le 10–20 cm. Skalnata podlaga vozišča je bila izravnana z

novoveškimi nasutjem grušča in peska; to je bilo debelejšje na njegovi južni polovici oz. kolesnici in se je v smeri proti severnemu robu kolovoza izklinilo.

V nasutju južne kolesnice kolovoza smo našli zasut vkop, kjer sta iskalca z detektorjem kovin izkopala večino predmetov (*t. 2: 5–16; 3: 1–4, 6,²⁰ 12, 14–15, 18*), ter odkrili več kovinskih najdb (*t. 2: 4²¹; 3: 5, 6²², 7–9*), ki so ležale razpršeno v nasutju, kamnit brus (*t. 3: 20*), odlomka keramike ter kosti najmanj dveh človeških skeletov (*sl. 4*).²³

Kosti so bile večinoma razdrobljene, glavnina odlomkov je bila velika do 5 cm, bilo pa je tudi nekaj večjih primerkov dolgih kosti. Manjši odlomki so v novoveškem nasutju ležali razpršeno, medtem ko je bilo nekaj bolj ohranjenih kosti položenih skupaj v nasutju na južnem robu kolovoza. Tudi te kosti niso ležale v anatomski legi, ampak so bile naknadno preložene. Med njimi sta bili bolj ohranjeni stegenici, ki sta bili položeni druga poleg druge, a v nasprotni smeri (*sl. 5*). Za večje in ob robu kolovoza zložene kosti se torej zdi, da so jih najditelji, morda graditelji kolovoza, zložili z večjo skrbnostjo.

V južnem delu sonde TS 2 smo že zunaj trase kolovoza, na globini okoli 40 cm, odkrili plast peščno-meljaste prsti temno rdečkasto rjave barve s kosi dolomita in zelo redkimi drobcji oglja (SE 008). Ta plast je bila zasutje vseka v dolomitno preperino tukajšnje geološke podlage. V njej je na globini 60 cm ležala železna tulasta sekira (*sl. 6; t. 3: 19*).

Ker smo menili, da je plast s tulasto sekiro morda nepoškodovan ostanek zasutja groba, smo leta 2021 nadaljevali izkopavanje in raziskali približno 6 m² površine južno od sond iz leta 2019 (*sl. 4*).²⁴ Tudi tokrat smo odkrili novoveška nasutja z odlomki lončenine (*t. 4: 1–2, 4–5*) in človeških kosti ter kovinskima predmetoma (*t. 3: 10, 16*).

Po odstranitvi nasutij smo na globini 50 cm dosegli plast (SE 008), v kateri je bila leta 2019

²⁰ Gumb z inv. št. P 30048.

²¹ Odlomki z inv. št. P 30023–26.

²² Gumbi z inv. št. P 30031–30042.

²³ Antropološke analize izrazito razdrobljenih najdb, ki jih je opravil Fabio Cavalli (glej poročilo Fabec *et al.* 2019, 32–33, Priloga 5), so pokazale pripadnost vsaj dvema odraslima osebam. Večji del kostnih najdb (stegenici, odlomek desne podlahtnice in deli medenice) je najverjetneje pripadal moškemu. Na kosteh ni bilo vidnih patoloških znakov, edini odkrit zob, sekalec iz spodnje čeljustnice, pa je kazal obrabo žvekalne površine, kar je najbrž posledica uporabe zob pri delu.

²⁴ Neobjavljeno poročilo Zupan, Laharnar 2022.

Sl. 7: Kopa nad Kompoljami. Raziskave leta 2021. Lonec (t. 4: 3) s prislonjenim železnim nožem (t. 3: 13).

Fig. 7: Kopa above Kompolje. Excavations in 2021. Jar (Pl. 4: 3) and iron knife (Pl. 3: 13).

odkrita sekira (prim. sl. 6; t. 3: 19). Zapolnjevala je okoli 20 cm globok vkop (SE 1006) v dolomitno geološko podlago. Vkop smo z izkopavanjem njegovega zasutja (SE 1005) dokaj jasno zamejili na vzhodnem in južnem delu (sl. 4). Proti zahodu meje vkopa nismo našli, saj so novoveška nasutja segala vse do dolomitne geološke podlage. Na dnu vkopa sta bila keramičen lonec in nanj prislonjen železen nož (sl. 4, 7; t. 3: 13; 4: 3). V loncu sta bila odlomka še enega železnega noža (t. 3: 17).²⁵ Vkop SE 1006 in zasutje SE 1005 sta bila del grobne jame in njenega zasutja. Keramičen lonec, noža in sekira so bili grobni pridatki v prvotni legi (t. 3: 13,17,19; 4: 3). Preostali del groba je bil uničen z gradnjo kolovoza.

²⁵ Zemljeno polnilo lonca je bilo izpraznjeno v delavnih Narodnega muzeja pred postopkom konserviranja in restavriranja predmeta. Laboratorijsko izkopavanje zemljenega polnila lončka ter restavriranje in konserviranje predmeta je opravil Gorazd Lemajič (Oddelek za konserviranje in restavriranje NMS). Kovinske najdbe sta konservirala Matjaž Bizjak in Anita Virag (Oddelek za konserviranje in restavriranje, NMS).

Izbrana vzorca človeških kosti iz novoveškega nasutja sta bila radiokarbonsko analizirana.²⁶ Rezultati so pokazali najverjetnejšo datacijo med zgodnjim 4. in poznim 3. st. pr. n. št. (sl. 8: Kopa 21_Sample 1 in 2). Mlajšo datacijo, v čas med sredino 1. st. pr. n. št. in 1. st. n. št., je pokazala radiokarbonska analiza odlomka človeške kosti iz nasutja kolovoza, ki smo ga raziskali leta 2019 (sl. 8: KORENO-01).²⁷

TIPOLOŠKA IN KRONOLOŠKA ANALIZA NAJDB

Glavnino najdb sta odkrila iskalca z detektorjem kovin (t. 2: 1–3, 5–16; 3: 1–4, 11–12, 14–15, 18), nekaj jih je ležalo v novoveških nasutjih (t. 2: 4; 3: 5–9, 20; 4: 1–2, 4–5), povezanih z gradnjo kolovoza. Keramičen lonec, sekira in noža (t. 3: 13,17, 19; 4: 3) so ležali *in situ* in jih obravnavamo kot del grobne celote.

Bronasti fibuli (t. 2: 1–2) pripadata fibulam s proti loku obrnjeno stilizirano živalsko glavo (pri obeh primerkih s Kope se ta ni ohranila) oz. t. i. vzhodnoalpskim fibulam z živalsko glavo (*ostalpine Tierkopffibeln*), ki so datirane v obdobje od druge četrtine 5. in v 4. st. pr. n. št. Fibuli s Kope sodita v različico z okrašenim lokom, ki je bila na Dolenjskem v rabi tudi v obdobju uporabe negovskih čelad. To dokazujeta fibuli iz bogatega groba moškega in ženske IV/3 na gomilnem grobišču Znančeve njive v novomeški Kandiji (sl. 9: 1–2),²⁸ v katerem so značilni pridatki stopnje negovskih čelad po relativni kronologiji dolenske

²⁶ Vzorca sta bila datirana v Poznan Radiocarbon Laboratory na Poljskem.

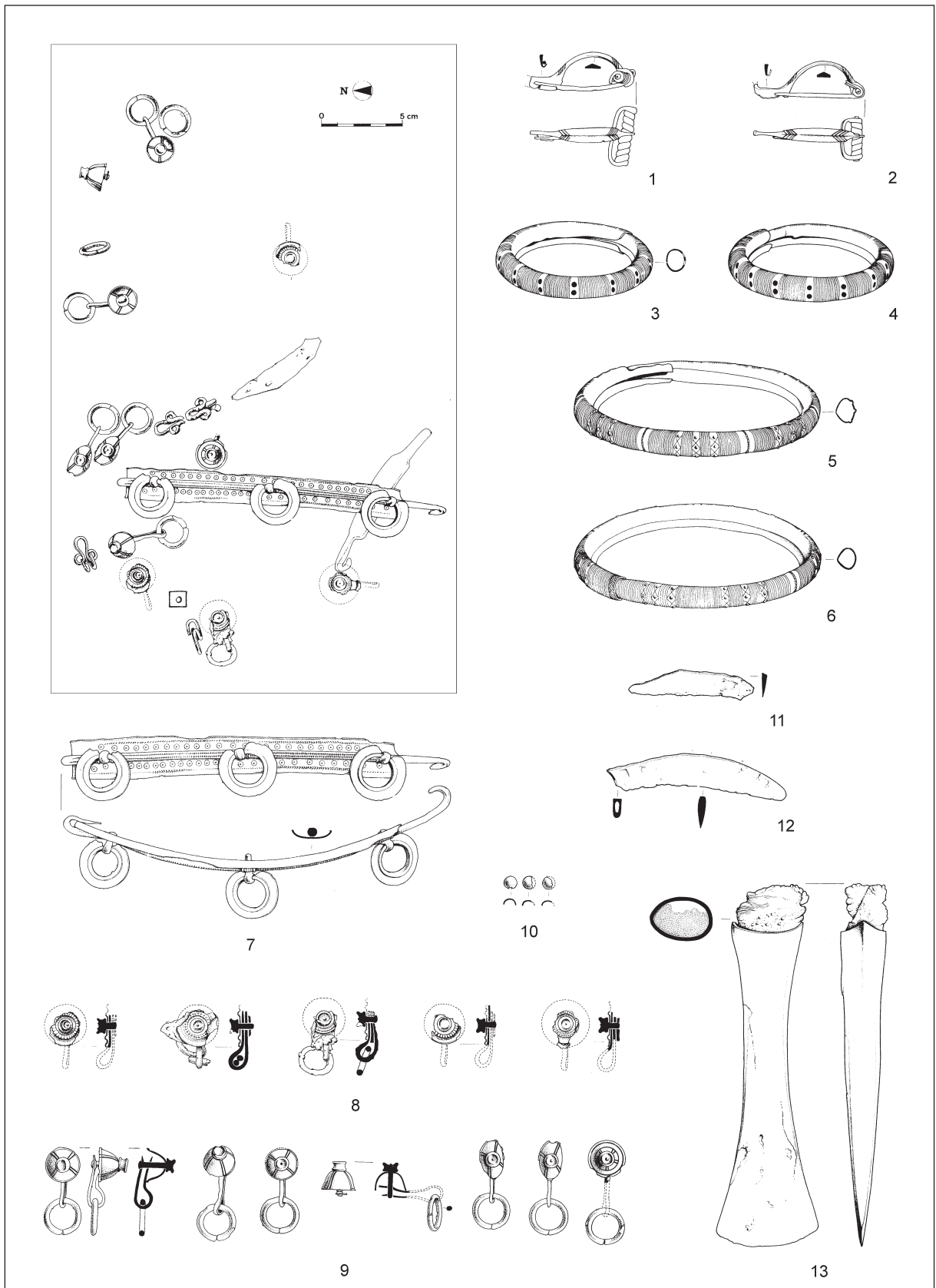
²⁷ Vzorec je bil datiran v Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory v Miamiju, Florida, ZDA.

²⁸ Knez 1986, 89, t. 36: 3; 75: IV/3.

Vzorec / Sample	Laboratorijska koda / Laboratory code	Pred sedanjostjo / BP	Kalibrirana starost, 95% verjetnost / Calibrated Age Range, 95% probability
Kopa 21 _ Sample 1	Poz-149306	2165 ± 30	357 pr. n. št. / BC - 278 pr. n. št. / BC (40.5 %) 234 pr. n. št. / BC - 101 pr. n. št. / BC (52.5 %)
Kopa 21 _ Sample 2	Poz-149307	2253 ± 30	392 pr. n. št. / BC - 348 pr. n. št. / BC (32.1 %) 312 pr. n. št. / BC - 206 pr. n. št. / BC (63.3 %)
KORENO-01	Beta-541062	1990 ± 30	49 pr. n. št. / BC - 72 n. št. / AD (95,4 %)

Sl. 8: Kopa nad Kompoljami. Radiokarbonske datacije vzorcev človeških kosti iz raziskav 2019 in 2021.

Fig. 8: Kopa above Kompolje. Radiocarbon dating of the human bone samples taken during the 2019 and 2021 excavations.

Sl. 9: Novo mesto – Znančeve njive in Kandija. Izbor pridatkov iz groba IV/3. M. = 1:3.

Fig. 9: Novo mesto – Znančeve njive in Kandija. Select goods from Grave IV/3. Scale = 1:3.

(prirejeno po / adapted after Knez 1986, t. / Pl. 34–36)

halštatske kulturne skupine.²⁹ Gabrovec je fibule opredelil kot najmlajše kreacije halštatske kulture.³⁰

Pomenljivo je, da tudi glavnini preostalih predmetov s Kope najdemo primerjave v dvojnem grobu IV/3 iz Novega mesta (sl. 9). To velja za votli bronasti zapestnici, okrašeni s snopi prečnih vrezov, dvojnimi cikcakastimi črtami in krožci s piko (t. 2: 4–5; prim. sl. 9: 3–6).³¹ Gre za zapestnice različice V6 po Sneži Tecco Hvala. Na dolenskih mladohalštatskih najdiščih se pojavljajo v dvojnih grobovih in pri posameznih pokopih.³²

Med predmeti so štirje bronasti gumbi z nizko profilirano kapico (t. 2: 9–11)³³ ter devet bronastih gumbov z zvončasto kapico in zanko (t. 2: 12–16; 3: 1–4). Na obeh različicah so obešeni obročki z enakim punciranim okrasom. Zelo podobne gube najdemo tudi v grobu IV/3 v novomeški Kandiji (sl. 9: 9), različico z zvončasto kapico pa tudi v dvojnem grobu mlajše negovske stopnje II/2.³⁴ Kot dokazujejo novomeške primerjave, so bili tovrstni gumbi del pasne garniture. Glede na lego gumbov v grobu IV/3 v Kandiji, ki so bili v povezavi s prekrizanima pasnima sponama, se zdi, da sta garnituro sestavljala pas in lenta (sl. 9: zgoraj levo).³⁵

Pasno garnituro so sestavljali pasna spona (t. 2: 6), verjetno gumbi s polno kapico in zanko (t. 3: 6) ter majhni gumbi z zanko (t. 3: 7). O mladohalštatskih pasnih garniturah, ki so jih krasili gumbi in obeski različnih oblik, pričajo poleg groba IV/3 tudi najdbe iz groba I/20, prav tako iz Kandije v Novem mestu.³⁶

Majhni gumbi s Kope (t. 3: 7) so podobni tistim iz groba IV/3 v Kandiji (sl. 9: 10),³⁷ medtem ko so večji gumbi (t. 3: 6) redkost. Podobni so gumbu iz domnevnega poznolatenskega groba na Magdalenski gori³⁸ in gumboma z gradišča Ajdovščina nad Zaborštom pri Dolu, kjer sta bila posamični najdbi.³⁹ Tudi primerka z Ajdovščine sta datirana v mlajšo železno dobo, a najdbe s

Kope dokazujejo, da so tovrstni gumbi lahko že iz starejše železne dobe.

Z okrasitvijo pasu sta bržkone povezana okrašena zapognjena okova (t. 2: 7–8). Okov t. 2: 7 nakazuje debelino pasu iz organske snovi (6–7 mm), na katerega je bil pritrjen z bronasto zakovico. Ta ima takšno kapico kot zakovice zvončastih gumbov z zanko (t. 2: 13–16; 3: 1–4) s podobno srebrnkasto površino. Preliminarne meritve elementne sestave zlitin kapic zakovic na zvončastih gumbih in okovu t. 2: 7 nakazujejo zelo visoko vsebnost kositra v bronasti zlitini. To govori v prid domnevi, da so kapice zakovic pokositrili. Enako velja tudi za majhne gube z zanko (t. 3: 7).⁴⁰ Sicer podobni okovi iz zapognjenega pločevinastega traku na dolenskih in zasavskih najdiščih starejše železne dobe niso neznanka, le njihove zakovice so drugačnih oblik.⁴¹

Pasna spona je sestavljena iz treh delov: pravokotne bronaste ploščice, okrašene trakaste bronaste pločvine in sredinske prečke s kavljastim zaključkom (t. 2: 6). Vse tri elemente sta povezovali zakovici, a se nista ohranili. Pasno spono uvrščamo v skupino kavljastih pasnih spon s sredinsko prečko, ki se na Dolenskem pojavljajo v bronasti in železni izvedbi. Sneža Tecco Hvala je nakazala njihov pojav v obdobju mlajše certoške in zgodnje negovske stopnje na podlagi grobnih celot iz Dolenskih Toplic ter Novega mesta.⁴²

Pravokotna plošča in sredinska prečka sta lahko izdelani iz enega kosa⁴³ ali pa je prečka pritrjena na ploščo z zakovicami (sl. 9: 7; 10: 1).⁴⁴ Oblika sredinske prečke pasne spona s Kope je zelo podobna izvedbi sredinske prečke na pasni sponi iz Podzemlja, kjer sta se ohranili tudi dve zakovici z obročkom (sl. 10: 1).⁴⁵ Treba je opozoriti, da so med podzemeljskimi najdbami iz neohranjenih grobnih celot tudi zvončasti gumbi, podobni tistim s Kope (sl. 10: 2; prim. t. 2: 12–16; 3: 1–4).⁴⁶

Edinstvena je namestitev okrašene bronaste trakaste pločvine med sredinsko prečko in pravokotno ploščo spona. Zdi se, da moramo način izdelave pasne spona s Kope povezati z domiselnimi

²⁹ Teržan 1976, 392, 442; Gabrovec 1987, 70–72; Dular 2003, 143–144, sl. 86–88; Tecco Hvala 2012, 263–265.

³⁰ Gabrovec 1966, 30–31, karta 2.

³¹ Prim. Knez 1986, t. 36: 8–9.

³² Tecco Hvala 2012, 312–321, sl. 116: 6.

³³ Eden od gumbov je vraščen v korenino ter ni bil konserviran in restavriran, zato ni opisan v katalogu in narisano na tabli.

³⁴ Knez 1986, t. 13: 15; Dular 2003, 144, sl. 90: 19.

³⁵ Knez 1986, t. 35: 1a; 61.

³⁶ Knez 1986, t. 4: 1–1a.

³⁷ Knez 1986, t. 35: 12.

³⁸ Hencken 1978, 80, sl. 362: c.

³⁹ Pavlin, Dular 2007, 73, 85, 94, t. 6: 14, 18.

⁴⁰ Meritve z metodo XRF je opravila in rezultate preliminarno komentirala Eva Menart (Oddelek za konserviranje in restavriranje, NMS).

⁴¹ Stare 1955, t. 2: 8; 45: 2; Knez 1986, t. 43: 8; Dular 2003, 143, sl. 85: 12–13, 16.

⁴² Tecco Hvala 2012, 179–181.

⁴³ Npr. Stare 1973, t. 9: 9.

⁴⁴ Npr. Tecco Hvala *et al.* 2004, 51, t. 158: 2.

⁴⁵ Dular 1978, 26, t. 16: 8.

⁴⁶ Dular 1978, 26, t. 16: 9.

rokodelskimi rešitvami mladohalštatskega obdobja. Te se kažejo tudi pri nekaterih drugih svojstveno izdelanih pasnih garniturah na Dolenjskem in v Zasavju, npr. pri pasni sponi s Kovka nad Hrastnikom⁴⁷ in garnituri iz groba 13/2 na Molniku.⁴⁸

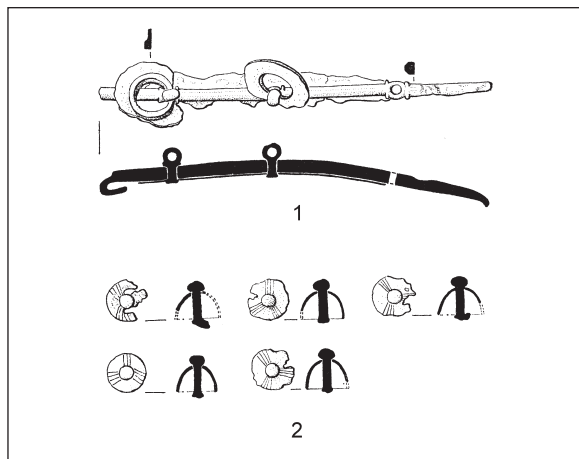
Železni noži z izbočenim (*t. 3: 13–14*) ali ravnim hrbtom (*t. 3: 15*) so pogost pridatek v grobovih halštatskega časa. Našli so jih tudi v omenjenih mladohalštatskih grobovih s pasnimi garniturami v Novem mestu⁴⁹ in na Molniku.⁵⁰

Odlomek noža s kratkim in izbočenim rezilom ima na meji med trakastim ročajem in rezilom izrazito zajedo, ki je morda služila kot opora za prst (*t. 3: 18*). To nakazuje, da so predmet morda uporabljali kot britev.

Železna tulasta sekira *t. 3: 19* pripada klasični bojevniški opremi mladohalštatskega obdobja v dolenski skupini. Takrat so tulaste sekire povsem prevladoval nad preostalimi oblikami sekir in so bile del oborožitve tako veljakov kot običajnih pešakov.⁵¹ Tulasta sekira je bila pridatek tudi v grobovih s pasno garnituro v Novem mestu in na Molniku.⁵²

Kamniti brusilnik z luknjo za obešanje, kot je primer s Kope (*t. 3: 20*), se pojavljajo v grobovih starejše železne dobe na Dolenjskem, kjer veljajo za del moške opreme.⁵³

Med najdbami je tudi bronast odlomek predmeta z zaključkom v obliki živalske glave, morda konja ali ptiča (*t. 3: 12*). Najdba spominja na nekatere izvedbe zgodnjelatenskih figuralnih fibul z zaključki nog ali lokov, oblikovanih v podobi ptic, zveri in mask različnih domišljjskih bitij. Podobe so na fibulah pogosto postavljene antitetično ali pa krasijo le zaključke nog, izdelanih v značilni zgodnjelatenski shemi, kjer je noga fibule obrnjena nazaj proti njenemu loku in se ga pogosto dotika oz. je z njim spojena.⁵⁴ Če je naša domneva pravilna in je figuralni predmet s Kope povezan z zgodnjelatenskim umetniškim izrazom, gre za predmet, ki se je zgledoval po rokodelskih in umetniških predlogah z območij severno od Alp ali bil od tam uvožen. To ne bi bilo presenečenje, saj je v dolenski skupini v času mladohalštatskega negovskega horizonta izpričano posnemanje ali

Sl. 10: Podzemelj. Pasna spona s sredinskim kavljem in zvončasti gumbi, bron. M. = 1:3.

Fig. 10: Podzemelj. Hooked belt plate and bell-shaped mounts, bronze. Scale = 1:3.

(po / after Dular 1978, t. / Pl. 26: 8–9)

uvažanje modnih ter vojaških novosti iz srednje- in zahodnoevropskega keltskega sveta.⁵⁵

Med keramičnimi najdbami nam je uspelo rekonstruirati skledi na nogi (*t. 4: 1–2*). Pri *t. 4: 2* se noga ali dno nista ohranila, toda zaradi blažje usločenosti trupa, kot je sicer značilen za običajne sklede,⁵⁶ so najverjetneje tudi to odlomki sklede na nogi. Glavna značilnost obeh posod je okras ramena v kombinaciji gubanja in navpičnih kanelur, kar ju umešča med sklede na nogi tipa 2 po Dularju.⁵⁷ Gubanje posod so v dolenski halštatski skupini razen pri izdelavi posod na nogi uporabljali pri izdelavi kernosov, ciborijev, skodel in skled.⁵⁸ Po najdbah z gomilnih grobišč v Dolenskih Toplicah in Novem mestu je izdelava in uporaba nagubane keramike predvsem značilnost certoške in negovske stopnje.⁵⁹

Trebušasta lonca z nekoliko napetimi rameni in kratkim, lijakasto izvihanim ustjem (*t. 4: 3, 4*) sodita v tip L 14b po tipologiji stiške naselbinske keramike, kot jo je predstavila Lucija Grahek.⁶⁰ Za take lonce je značilno krašenje vratu oz. ramena z vodoravnim žlebom, pri loncih s Kope se pojavlja tudi okras bradavic. V Stični se odlomki tovrstnih loncev pojavljajo v plasteh vseh faz halštatskih zidov, največ pa jih je iz latenskih plasti.⁶¹

⁴⁷ Božič *et al.* 2020, 507–513, t. 4: 4: 1–12.

⁴⁸ Tecco Hvala 2017, 38, 111, t. 9: 3–5.

⁴⁹ Knez 1986, t. 13: 9–10; 34: 8; 35: 5, 42: 3

⁵⁰ Tecco Hvala 2017, 38, t. 9: 13–14.

⁵¹ Tecco Hvala 2012, 114–116, 121–122, sl. 46: 3–14.

⁵² Knez 1986, t. 5: 1; 34: 7; Tecco Hvala 2017, 38, t. 9: 16.

⁵³ Križ *et al.* 2009, 289, kat. št. 34: a, d–e.

⁵⁴ Binding 1993, npr. t. 12: 10; 14: 6, 11 itd.

⁵⁵ Teržan 2015, 69–81.

⁵⁶ Prim. Dular 1982, t. 24: 226–228.

⁵⁷ Dular 1982, 73–74, t. 25: 236–243.

⁵⁸ Dular 1982, 85, sl. 4c.

⁵⁹ Božič 2018, 191–195, 203–205.

⁶⁰ Grahek 2016, 118–120, sl. 39: L14b.

⁶¹ Grahek 2016, 118, 120, sl. 53, 55.

Sl. 11: Kopa nad Kompeljami. Izbor predmetov domnevno iz enega ali več grobov. Najdbe leta 1819 (negovska čelada), 2019 (pasna oprava, fibuli, zapestnica, odlomek z zaključkom v obliki živalske glave, železni noži, tulasta sekira, brus) in 2021 (keramičen lonec, železen nož).

Fig. 11: Kopa above Kompolje. Select goods presumably from one or more graves. Objects found in 1819 (Negova helmet), 2019 (belt set, two brooches, bracelet, fragment with an animal-head terminal, iron knives, socketed axe, whetstone) and 2021 (ceramic jar, iron knife).

(po / after Železnikar *et al.* 2022, 19)

SKLEP

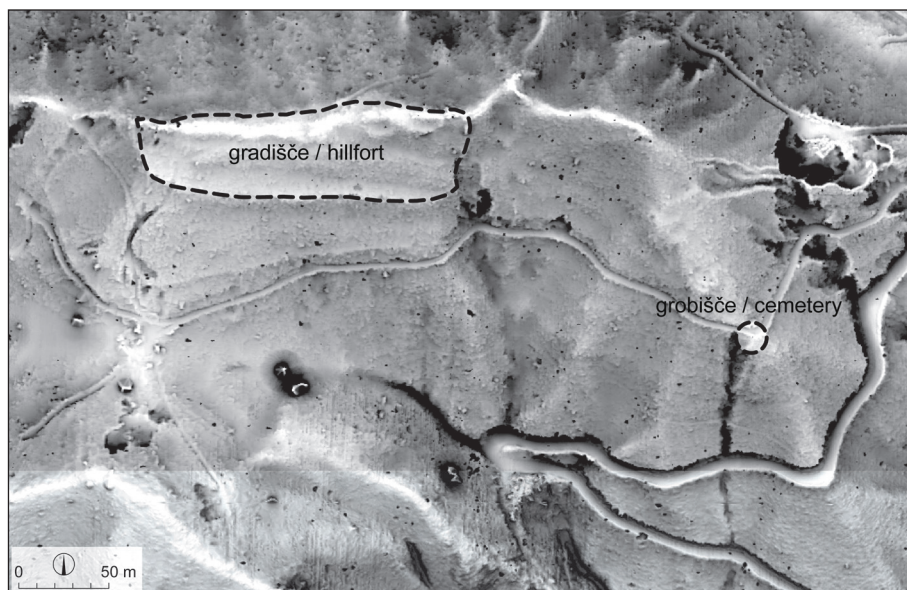
Arheološke raziskave leta 2019 in 2021 na pobočju Kope nad Kompeljami so pritrldile domnevi o obstoju grobišča iz starejše železne dobe.

Topografske okoliščine in človeške kosti, ki so pripadale najmanj dvema odraslima osebam, pričajo o planem skeletnem načinu pokopa.

Človeške kosti in večina drobnih najdb niso bile odkrite v prvotni legi, temveč razmetane po

nasutjih, ki so bila odložena med gradnjo kolovoza. Sklepamo, da so graditelji kolovoza naleteli na grobove ter jih prekopali, pri čemer so večje kosti in verjetno del pridatkov odložili na rob kolovoza, več predmetov pa je ostalo v nasutju, s katerim je bilo cestišče izravnano. (sl. 4–5).

Od groba ali grobov se je nedotaknjeno ohranil del grobne jame in njenega zasutja. V njej smo

Sl. 12: Arheološka interpretacija lidarskega posnetka območja arheološkega najdišča Kope nad Kompoljami s kombinacijo vizualizacij SVF in SIM. (Vir: ©GURS)

Fig. 12: Wider area of Kopa above Kompolje. Archaeological interpretation of the LiDAR -derived DEM combined with SVF and SIM visualisations. (Source: ©GURS)

odkrili tulasto sekuro (t. 3: 19) in keramičen lonec, na katerega je bil prislonjen železen nož (sl. 4, 7; t. 3: 13; 4: 3).

Ni mogoče zanesljivo ugotoviti, ali preostale najdbe izvirajo iz istega, morda dvojnega groba ali iz več grobov. Dejstvo je, da so najdbe sočasne, njihovo časovno težišče je v mladohalštatskem obdobju oz. v zadnji fazi starejše železne dobe, tj. v negovskem horizontu po kronologiji dolenske halštatske skupine. Med najdbami so predmeti značilni za žensko in moško nošo. Glavnini najdb najdemo primerjave v bogatem in pribl. 4 × 1,5 m velikem dvojnem grobu IV/3 na Znančevih njivah v Kandiji v Novem mestu (sl. 9), ki velja za značilen knežji grob negovskega časa.

Postavlja se vprašanje, ali je kraj odkritja človeških kosti, “podobnih bronastih predmetov” ter človeškega okostja z negovsko čelado (t. 1) in sulico leta 1819 (sl. 2) tudi kraj naših odkritij (sl. 11).⁶² Tej domnevi v prid govori značilen repertoar pridakov v grobovih z negovskimi čeladami, predvsem odlična primerjava za novoodkrite najdbe s Kope in pridakih groba IV/3 v Novem mestu.

Domnevamo torej, da so leta 1819 našli človeške kosti, negovsko čelado in druge najdbe ob gradnji kolovoza prek pobočja Kope in Rebri. Kdaj natančno je bil kolovoz zgrajen, ne vemo, a na karti franciscejskega katastra iz leta 1826 je že

vrisan. Na tem zemljevidu je tudi razvidno, da je kolovoz vodil iz vasi Koreno do osamljene kmetije s hišno številko 22.

Kaže, da so najditelji del najdb (“lepše predmete”) raznesli (nekaj jih je pozneje pridobil Auerperger in jih poslal v muzej, negovsko čelado so uporabili za okrasitev vaškega vodnjaka v Lukovici), drobne, “manj zanimive” predmete pa pustili na najdišču. Nekateri predmeti so obležali v skupkih (vkop z detektorskimi najdbami), drugi so ostali raztreseni v nasutih kolovoza (sl. 4). Z večjo pozornostjo so po odkritju zložili le nekatere bolj ohranjene dolge kosti (sl. 5). Tako je najdišče počakalo do ponovnega odkritja leta 2019.

Grobišče na Kopi je povezano s sočasnim utrjenim naseljem na Rebri. Slemenska pobočja Rebri in Kope z vseh strani strmo padajo v dolino, zato je za poselitev le malo primerne prostora. Naselje je bilo na severni strani dobro naravno zavarovano s strmino, na zahodni in južni strani ga je obdajalo obzidje. Znotraj gradišča je 180 × 45 m velik prostor z eno večjo in več manjšimi terasami (sl. 12). Naselje je z najdbami, izkopanimi leta 1879, datirano v starejšo železno dobo oz. njen mlajši del.⁶³ Tej dataciji ne nasprotujejo posamične najdbe iz zbirke NMS, ki so brez natančnejših najdiščnih podatkov in naj bi izvirale iz naselja. Med njimi je bronast odlomek rezila, najverjetneje uhate sekire

⁶² Železnikar et al. 2022, 14–19.

⁶³ Gabrovec 1965, t. 11: 7–10.

(sl. 13: 3),⁶⁴ železno sulično kopito (sl. 13: 1) in bronast gumb z okroglo vdolbinico na sredini kapice (sl. 13: 2).⁶⁵

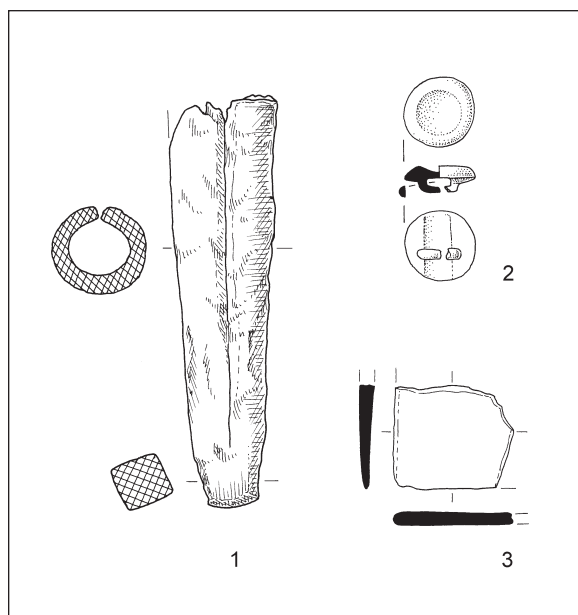
Najdišči Kopa in Reber kažeta podobnosti z najdiščem Kovk nad Hrastnikom, kjer je prav tako manjše gradišče povezano z bogatimi mladohalštatskimi grobnimi najdbami – razkošna pasna oprava in negovska čelada.⁶⁶ Po drugi strani je bil vojščak z negovsko čelado pokopan tudi v Nevljah pri Kamniku.⁶⁷ Verjetno se v teh najdiščih in najdbah zrcali izrazit vpliv dolenske halštatske kulturne skupine ne le v Zasavje in Posavsko hribovje, ki je njen sestavni del, ampak tudi proti Gorenjski. Morda lahko na Kopi in v Kamniku slutimo utrjevanje severne meje dolenske halštatske skupine ali organizirano obrambo poti do metalurškega središča na Vačah.

⁶⁴ Prim. Pavlin, Turk 2014, 55, t. 3: 10–19.

⁶⁵ Prim. Tecco Hvala 2017, 38, t. 9: 4.

⁶⁶ Božič *et al.* 2020.

⁶⁷ Gabrovec 1965, 102, 111, t. 9; Železnikar *et al.* 2022, 7–13; 33–34.

Sl. 13: Kopa nad Kompoljami. Posamične najdbe domnevno z območja naselja. 1 železo, 2–3 bron. M. = 1:2.

Fig. 13: Kopa above Kompolje. Stray finds presumably from the settlement area. 1 iron, 2–3 bronze. Scale = 1:2.

KATALOG PREDMETOV

Najdbe hrani Narodni muzej Slovenije.

Okrajšave:

deb. – debelina

det. najdba – detektorska najdba

dol. – dolžina

inv. št. – inventarna številka

izk. – izkopavanje

lit. – literatura

odl. – odlomek

ohr. dol. – ohranjena dolžina

pr. – premer.

rek. pr. – rekonstruiran premer

viš. – višina

Tabla 1

1. Negovska čelada slovenske vrste različice Vače po Eggu s punciranim okrasom dvojnih koncentričnih krožcev, palmet in poševnih linij s po tremi pikami tik nad vglobljenim delom kalote. Zunanji rob krajev je zapogjen navznoter in drži nosilec podloge iz pločevine, ki je okrašena s punciranimi dvojnimi krožci. Nosilec podloge ima luknjice za namestitev podloge iz organske snovi in odlomka cevaste zanke za podbradni jermen. Luknji skozi krajev in nosilec podloge sta nastali v 19. st., ko je bila čelada pribita na doprsni kip vodnjaka v Lukovici. Bron. Deb. pločevine 1,5–2 mm, viš. 21,1 cm, pr. na krajcih 27,2 × 25,4 cm. Lit.: Gabrovec 1965, 101, t. 10; Egg 1986, 220, kat. št. 300, t. 215, 216a; Laharnar, Turk 2017, 134, sl. 153; Laharnar, Turk 2018, 134, sl. 153; Železnikar *et al.* 2022, 14–19, 30.

Tabla 2

- 1–2. Poškodovani vzhodnoalpski živalski fibuli. Bron. 1: Dol. 7,2 cm. Inv. št. P 30050 (det. najdba). 2: Dol. 5,8 cm, inv. št. P 30051 (det. najdba).
3. Odl. samostrelne peresovine fibule. Najverjetneje del fibule P 30050 ali P 30051. Bron. Dol. 1,7 cm. Det. najdba. Inv. št. P 30052 (det. najdba).

- 4–5. Votli zapestnici, okrašeni s snopi prečnih vrezov, cikcak vrezi in punciranimi krožci s piko. Bron. 4: Pr. 10 cm. Fragmentirana. Inv. št. P 30023–26 (izk. 2019), P 30054 (det. najdba). 5: Pr. 9,4 cm. Inv. št. P 30071 (det. najdba).
6. Pasna spona sestavljena iz ploščice z dvema luknjicama, profiliranega paličastega kavljja z dvema luknjicama in bronaste pločevine, okrašene s punciranimi črticami ob daljših robovih. Bron. Dol. ploščice in okrašene pločevine 6,8 cm, dol. kavljja 8,8 cm. Inv. št. P 30056, 30057 (det. najdbi).
7. Bronast okov spet z zakovico. Okrašen s punciranimi črticami ob daljših robovih in iztolčenima buncikama ob zakovici. Bron (gumb zakovice z veliko kositra). Dol. 7,9 cm. Inv. št. P 30056 (det. najdba).
8. Bronast okov z luknjicama in okrašen s punciranim okrasom ob daljših robovih. Dol. 4,2 cm. Inv. št. P 30056 (det. najdba).
- 9–11. Profilirani gumbi z zanko in obročkom. Gumbi in obročki okrašeni z vrezanim tremolo okrasom in punciranimi pikami. Bron. Gumbi pr. 1,7–2,0 cm, obročki pr. 2,2–2,4 cm. Inv. št. P 30058, P 30060–61 (det. najdbe).
12. Gumb z zvončasto kapico, zanko in obročkom. Kapica okrašena z vrezi. Zanka pritrjena na kapico z dolgo

zakovico s profiliranim zaključkom motkaste oblike. Na zanki visi profiliran obroček, okrašen s tremolo vrezom in punciranimi pikami. Kapica gumba pr. 2,2 cm, obroček pr. 2,4 cm. Inv. št. P 30062 (det. najdba).

13–16. Gumbi z zvončasto kapico, zanko in obročkom. Zanka pritrjena na kapico z dolgo zakovico z zaključkom svitkaste oblike in okroglo poglobitvijo. Na zanki visi profiliran obroček, okrašen s tremolo vrezom in punciranimi pikami. Bron, zaključki zakovic bronasta zlitina z veliko kositra ali pokositreni. Pr. gumbov 1,9 cm, pr. obročkov 2,4 cm. Inv. št. P 30063–30066 (det. najdba).

Tabla 3

- 1–4. Gumbi z zvončasto kapico, zanko in obročkom. Zanka pritrjena na kapico z dolgo zakovico z zaključkom svitkaste oblike in okroglo poglobitvijo. Na zanki visi profiliran obroček, okrašen s tremolo vrezom in punciranimi pikami. Bron, zaključki zakovic bronasta zlitina z veliko kositra ali pokositreni. Pr. gumbov 1,9 cm, pr. obročkov 2,4 cm. Inv. št. P 30067–30070 (det. najdba).
5. Zanka, najverjetneje del gumba z zvončasto kapico. Bron. Dol. 3,0 cm. Inv. št. P 30029 (izk. 2019).
6. Gumbi s polno kapico in zanko. Bron. Pr. 1,6–1,8 cm. Inv. št. P 30031–30042 (izk. 2019), P 30048 (det. najdba).
7. Šestindvajset (narisanih in na tabli predstavljenih enajst) gumbkov z zanko. Bronasta zlitina z veliko kositra ali pokositreni. Povprečni pr. 0,8 cm. Inv. št. P 30028 (izk. 2019).
8. Dvojna jagoda. Bronasta zlitina z veliko kositra. Dol. 1,1 cm. Inv. št. P 30027 (izk. 2019).
9. Drobna jagoda in odl. pločevine. Pr. 0,5 cm. Inv. št. P 30073 (izk. 2019).
10. Odl. pločevine z zakovico. Bron. Dol. 1,9 cm. Inv. št. P 30386 (izk. 2021).
11. Odl. pločevine. Bron. Dol. 2,1 cm. Inv. št. 30053 (det. najdba).
12. Odl. predmeta z zaključkom v obliki živalske glave. Bron. Dol. 4,5 cm. Inv. št. P 30055 (det. najdba).
- 13–15. Noži. Železo. 13: Dol. 12,1 cm. Inv. št. P 30388 (izk. 2021). 14: Ohr. dol. 8,7 cm. Inv. št. P 30044 (izk. 2019). 15: Ohr. dol. 7,7 cm. Inv. št. P 30045 (izk. 2019).

16. Odl. pločevine z zakovico (odl. ročaj noža?). Železo (pločevina), bron (zakovica). Inv. št. P 30387 (izk. 2021).
17. Odl. noža. Ohr. dol. 4,7 in 2,6 cm. Inv. št. P 30389./ V lončku inv. št. P 30381 (izk. 2021).
18. Britev (?). Železo. Ohr. dol. 6,4 cm. Inv. št. P 30047 (det. najdba).
19. Tulasta sekira z ušescem. Železo. Dol. 13,8 cm. Inv. št. P 30043 (izk. 2019).
20. Brus z luknjico za obešanje. Kamen. Dol. 10,2 cm. Inv. št. P 30046 (izk. 2019).

Tabla 4

1. Skleda z nogo z dvema rebroma na vratu, nagubanim ostenjem s pokončnimi kanelurami in visoko nogo. Keramika. Na zunanji in notranji strani temno sivorjava, sredina temno siva, gladka in drobnozrnata. Fragmentirana. Deb. 0,9 cm, rek. pr. ustja 24 cm, rek. pr. noge 13 cm. Inv. št. P 30383 (izk. 2021).
2. Skleda z nogo z rebrom na vratu in nagubanim ostenjem s pokončnimi kanelurami. Keramika. Na zunanji strani sivorjava, na notranji svetlo rjava, sredina temno siva, gladka in drobnozrnata. Fragmentirana. Deb. 0,8 cm, rek. pr. ustja 27,9 cm. Inv. št. P 30384 (izk. 2021).
3. Lonček z rebrom na vratu in tremi bradavicami na ramenu. Keramika. Na zunanji in notranji strani temno sivorjava, sredina temno siva, hrapava in drobnozrnata. Deb. 0,9 cm, pr. ustja 13,8 cm, pr. dna 9 cm. Inv. št. P 30381 (izk. 2021).
4. Lonček z rebrom na vratu in štirimi bradavicami na ramenu. Keramika. Na zunanji in notranji strani temno sivorjava, sredina temno siva, gladka in drobnozrnata. Fragmentiran. Deb. 0,7 cm, rek. pr. ustja 11,7 cm, rek. pr. dna 7,8 cm. Inv. št. P 30382 (izk. 2021).
5. Odl. ročaja, verjetno skodelice. Keramika. Na zunanji in notranji strani temno siva, sredina siva, gladka in drobnozrnata. Dol. 4,1 cm, šir. 3 cm, deb. 1,3 cm. Inv. št. P 30385 (izk. 2021).

Slika 13

1. Sulično kopito. Železo. Dol. 11 cm. Inv. št. P 30074.
2. Gumb z okroglo vdolbino na kapici, zanka poškodovana. Bron. Pr. 1,8 cm. Inv. št. P 30076.
3. Odl. ploščatega ingota ali rezila sekire. Bron. Dol. 2,7 cm. Inv. št. P 30075.

- ANSL 1975, *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana.
- BINDING, U. 1993, *Studien zu den figürlichen Fibeln der Frühlatènezeit*. – Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 16.
- BOŽIČ, D. 2018, Grave 20 in Tumulus IV: Hallstatt-period burial of a woman at Znančeve njive in Novo mesto / Halštatski ženski grob 20 iz gomile IV na Znančevih njivah v Novem mestu. – *Arheološki vestnik* 69, 179–207.
- BOŽIČ *et al.* 2020 = D. Božič, A. Gaspari, D. Pirkmajer 2020, Poznohalštatska grobova s Kovka nad Hrastnikom v Zasavju (Late Hallstatt burials from Kovk above Hrastnik, in the Zasavje region, central Slovenia). – *Arheološki vestnik* 71, 499–527. (DOI: 10.3986/AV.71.18)
- DESCHMANN, C. 1879, Die Würdigung Krains in prähistorischer Beziehung. – *Laibacher Tagblatt* 10. 9. 1879, 3.
- DESCHMANN, K. 1888, *Führer durch das Krainsche Landes-Museum Rudulfinum in Laibach*. – Laibach.
- DULAR, J. 1978, *Podzemelj*. – Katalogi in monografije 16.
- DULAR, J. 1982, *Halštatska keramika v Sloveniji (Die Grabkeramik der älteren Eisenzeit in Slowenien)*. – Dela 1. razreda SAZU 23, Ljubljana.
- DULAR, J. 2003, *Halštatske nekropole Dolenjske / Die hallstattzeitlichen Nekropolen in Dolenjsko*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 6. (DOI: 10.3986/9789610502944)
- DULAR, J. 2021, *Gradivo za topografijo Dolenjske, Posavja in Bele krajine v železni dobi*. – E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 10/1. (DOI: 10.3986/9789610505105)
- EKG, M. 1986, *Italische Helme. Studien zur den ältereisenzeitlichen Helmen Italiens und der Apen*. – Monographien Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte 11.
- GABROVEC, S. 1965, Kamniško ozemlje v prazgodovini. – V: Z. Verstovšek (ur.), *Kamniški zbornik* 10, 89–134.
- GABROVEC, S. 1966, Zagorje v prazgodovini (Zagorje in der Vorgeschichte). – *Arheološki vestnik* 17, 19–49.
- GABROVEC, S. 1987, Dolenjska grupa. – V: S. Gabrovec (ur.), *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, Željezna doba, 29–119, Sarajevo.
- GRAHEK, L. 2016, *Stična. Železnodobna naselbinska keramika / Iron Age Settlement Pottery*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 32. (DOI: 10.3986/9789612549244)
- HENCKEN, H. O. 1978, *The Iron Age Cemetery of Magdalenska gora in Slovenia*. – Mecklenburg Collection 2, Bulletin / American School of Prehistoric Research 32, Cambridge.
- HOCHSTETTER, F. von 1879, Prähistorische Ansiedelungen und Begräbnisstätten in Niederösterreich und in Krain. – *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 1, Abtheilung 80, 542–556.
- HOHENWART, F. 1832, F. Hohenwart, Landes-Museum in Laibach. – *Illyrisches Blatt* 11. 2, 23–24.
- KNEZ, T. 1986, *Novo mesto 1, Halštatski grobovi / Hallstattzeitliche Gräber*. – Carniola Archaeologica 1.
- KRIŽ *et al.* 2009 = B. Križ, P. Stipančič, A. Škedelj Petrič 2009, *Arheološka podoba Dolenjske. Katalog stalne arheološke razstave Dolenjskega muzeja Novo mesto / The archaeological image of Dolenjska. Catalogue of the permanent archaeological exhibition at the Dolenjski muzej Novo mesto*. – Novo mesto.
- LAHARNAR, B., P. TURK 2017, *Železnodobne zgodbe s stičišča svetov*. – Ljubljana.
- LAHARNAR, B., P. TURK 2018, *Iron Age stories from the crossroads*. – Ljubljana.
- PAVLIN, P., J. DULAR 2007, Prazgodovinska višinska naselja v Posavskem hribovju (Prehistoric hilltop settlements in the Posavje Hills). – *Arheološki vestnik* 58, 65–120.
- PAVLIN, P., TURK, P. 2014, Starejšeeželeznodobna depoja z Gobavice nad Mengšem / Two Early Iron Age hoards from Gobavica above Mengeš. – *Arheološki vestnik* 65, 35–78.
- STARE, F. 1955, *Vače*. – Arheološki katalogi Slovenije 1.
- STARE, V. 1973, Gomile pod Koriti na Dolenjskem / Hügelgräber bei Korita in Dolenjsko (Unterkrain). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 744–779.
- TECCO HVALA, S. 2012, *Magdalenska gora. Družbena struktura in grobni rituali železnodobne skupnosti / Magdalenska gora. Social structure and burial rites of the Iron Age community*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 26. (DOI: 10.3986/9789612546007)
- TECCO HVALA, S. 2017, *Molnik pri Ljubljani v železni dobi / The Iron Age site at Molnik near Ljubljana*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 36. (DOI: 10.3986/9789610503750)
- TECCO HVALA *et al.* 2004 = S. Tecco Hvala, J. Dular, E. Kocuvan 2004, *Železnodobne gomile na Magdalenski gori / Eisenzeitliche Grabhügel auf der Magdalenska gora*. – Katalogi in monografije 36.
- TERŽAN, B. 1976, Certoška fibula (Die Certosafibel). – *Arheološki vestnik* 27, 317–443.
- TERŽAN, B. 2015, Zgodnje latenske prvine v poznem obdobju halštatske kulture na območju Slovenije – kazalci “diplomatskih stikov” v 5.–4. stol. pr. Kr.?. – V: P. Štih, B. Teržan, S. Splichal (ur.), *Razprave 1. razreda 31, Zbornik ob stoletnici akademika Antona Vratushe*, 59–87.
- ŽELEZNIKAR *et al.* 2022 = J. Železnikar, M. Zupan, B. Laharnar, B. Križ, P. Stipančič 2022, *Skrivnostne poti negovskih čelad: Halštatski knezi med Kamnikom in Novim mestom*. – Kamnik.

Neobjavljena poročila / Unpublished reports

- FABEC *et al.* 2019 = T. Fabec, B. Laharnar, D. Božič, F. Cavalli 2019, *Poročilo o izvedenih arheoloških raziskavah na območju odkritja arheoloških najdb parcele št. 176/3 (del), 177 (del), 178 (del) in 757/9 (del), vse k.o. Koreno*. (Neobjavljeno poročilo, hrani ZVKDS CPA)
- ZUPAN, M., B. LAHARNAR 2022, *Kopa nad Kompoljami 2021*. (Neobjavljeno poročilo, hrani ZVKDS)

Kopa above Kompolje near Lukovica: hillfort and cemetery from the Early Iron Age

Translation

The archaeological site¹ extends across the ridge of Reber and the southern slopes of the Kopa peak above the Kompolje village, in the western part of the valley of the River Radomlja or Črni graben that lies on the north-western fringes of the hills of Posavsko hribovje. At Lukovica, the valley of the Črni graben gradually widens and continues westwards to the plain of Kamniško–Domžalsko polje (Fig. 1).

Stane Gabrovec published an article on the prehistory of the Kamnik area in 1965, in which he also discussed sites from the Hallstatt period in the area of Lukovica pri Domžalah and mentioned Kopa and a bronze Negova helmet (Pl. 1) found there in the early 19th century.²

In 2019 metal detectorists unearthed objects from the Early Iron Age on the slopes of Kopa and Reber. The discovery was followed by an intensive field survey and archaeological excavation conducted by a team of the Centre for Preventive Archaeology at the Institute for Protection of Cultural Heritage of Slovenia (hereinafter ZVKDS).³ A team of the National Museum of Slovenia conducted further excavations two years later.⁴

The diagnostic finds, as well as the data on the findspot and its wider topography support the hypothesis of a fortified prehistoric settlement on Reber and an Early Iron Age cemetery on Kopa's southern slope.

HISTORY OF RESEARCH AND TOPOGRAPHY

The reports on the archaeological finds at Kopa and Reber give different names for the sites and place archaeological discoveries at different locations (Kopa, Reber, Kompoljski hrib, Gusin grič).⁵ The text below therefore begins with a more precise description of the topography, the results of the

field surveys and of the study of the local place names on maps (Fig. 1). Kopa is a 579 m high peak of a ridge located northwest of the village of Kompolje. The ridge is named Reber and is delimited by the valleys of the Zlatopoljščica stream and the Radomlja river, and continues west of Kopa at slightly lower altitudes (highest point at 562 m asl). It holds the remains of a fortified prehistoric settlement – hillfort. Southwest of Kopa is a 554 m high hill named Kompoljski hrib or Kompolski hrib, marked and protected as the location of a castle from the 13th to the 15th century,⁶ though without visible archaeological remains. Reports mention Gusin grič, on the fringes of Kompoljski hrib east of Trnjava, as the site where farmer Matija Jere found an inhumation burial with bronze goods during farming work in 1879.⁷ Two *Armbrustfibeln* and two hollow bracelets were then brought to the Krainisches Landesmuseum in Ljubljana, which Stane Gabrovec published.⁸

In 1879, Karl Deschmann was convinced that the bronze helmet (Pl. 1), which adorned the roughly carved bust of a man above the spout of Cerar's fountain in Lukovica for a number of years, was found some fifty years previously in the prehistoric settlement.⁹ On his request, cottager Korošec, also known as Špehar from Kompolje, excavated at different spots inside the settlement in July 1879 and came across bones and a system of walls.¹⁰ Again on Deschmann's request and in the same year, Ferdinand Schulz excavated in the

⁶ Register of Immoveable Cultural Heritage of Slovenia: EŠD 12772.

⁷ Dular 2021, 23.

⁸ Gabrovec 1965, 101, Pl. 11: 4–6.

⁹ Deschmann 1879; Deschmann in von Hochstetter 1879, 552. It is not certain when the helmet was brought to the Provincial Museum of Carniola (now the National Museum of Slovenia), but it already formed part of the museum collection in 1879.

¹⁰ The information on the 19th century discoveries on Kopa and Reber above Kompolje are taken from the chapter describing the circumstances of the Iron Age discoveries (titled *Okoliščine odkritij železnodobnih najdb z območja Kope in Rebri nad Kompoljami*) that Dragan Božič wrote for the report in Fabec *et al.* 2019. His findings are also summarised by Dular (2021, 24–26).

¹ Register of Immoveable Cultural Heritage of Slovenia: EŠD 12773.

² Gabrovec 1965, 101, Pl. 10.

³ Unpublished report in Fabec *et al.* 2019.

⁴ Unpublished report in Zupan, Laharnar 2022.

⁵ ANSI, 192; Božič in the report in Fabec *et al.* 2019, 12–13, 16; Dular 2021, 23–26.

settlement on 4 and 5 September, when Deschmann brought the British archaeologist John Evans with his family to visit the site on the second day. Schulz and his workers also excavated at several spots. At a depth of 2 to 3 m, they found a drystone rampart, charcoal, sherds of coarse pottery, bones of domestic animals, a bronze trilobate arrowhead and a Certosa brooch. Deschmann wrote that the rampart was built of quartzite blocks that required great effort to be transported to the hilltop from a hollow north of Kopa.¹¹ Gabrovec published these finds as well, in the journal of Kamniški zbornik.¹²

In his *Führer durch das Krainische Landes-Museum Rudolphinum in Laibach*, published a decade after the excavations on Kopa, Deschmann described different circumstances of the helmet find and noted it was believed to have been unearthed in a grave on top of the Kopa hill above Trnjava.¹³ Deschmann may have come across this information in the letter that Janez Nepomuk Auerperger, *Strassenassistent* from Podpeč, sent to the museum on 30 June 1823 together with several bronze objects (Fig. 2). Auerperger wrote that farmers began digging on Reber, a high hill near Kompolje between Krašnja and Podpeč, in 1819 because they 'saw light there on several occasions'. They unearthed scattered human bones and a complete human skeleton. The latter had a bronze helmet on the skull and a spear next to it. They also found several bronze objects of a similar shape, some of which Auerperger managed to obtain and sent to the museum.¹⁴ Auerperger's consignment is only mentioned in 1832 in the list of museum acquisitions for 1823, which Franz Joseph Hannibal von Hohenwart compiled for publication in *Illyrisches Blatt*. Hohenwart briefly noted that they were component parts of an ancient cuirass excavated near Krašnja.¹⁵ Today, it is no longer possible to identify these items, if at all preserved, among the objects held in the museum collection.

In July 2019, two individuals using a metal detector found bronze and iron objects on the cartway leading along the southern slope of Kopa and Reber. Some objects were scattered in the length of some 60 m along the cartway (Pl. 2: 1–3, 4;¹⁶ 3: 11), while the bulk of the finds was

unearthed together in a small hole (Pl. 2: 5–16; 3: 1–4, 6,¹⁷ 12, 14–15, 18). They brought the items to the National Museum of Slovenia, where we established they were archaeological finds from the Early Iron Age. We notified the competent conservator, Judita Lux (ZVKDS, Kranj Regional Office). In September 2019, the Centre for Preventive Archaeology performed archaeological investigations in the area of the Iron Age finds.¹⁸ A team from the National Museum of Slovenia conducted further investigations in June 2021.¹⁹

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN 2019 AND 2021

The aim of the 2019 investigations on the southern slope of Kopa was to establish the circumstances of the metal-detector finds and the stratigraphy of the findspot. The investigations took the form of an intensive field survey of a 1600 m² large area, the excavation of 40 × 40 × 40 cm large test pits, a metal-detector survey in a 10 × 10 m large grid and the excavation of two contiguous trial trenches measuring 1.5 × 1 m (TS 1) and 1 × 5 m (TS 2). TS 1 was excavated in the spot of the greatest concentration of metal-detector finds and TS 2 perpendicularly across the cartway (Fig. 3). The intensive field survey and the metal-detector survey did not yield positive results.

The trial trenches were dug on the cartway (lot No. 757/9, Koreno cadastral municipality). The discovery of long bones that reached beyond the trenches led us to extend TS 1 and join both trenches (TS 1 and TS 2). The excavated surface thus measured approximately 8 m² (Fig. 4).

The area of the trial trenches was greatly disturbed by the cartway. For the purpose of its construction, a roughly 3.5 m wide terrace was cut into the steep slope. The cut was 50–80 cm high in the north (Fig. 3: Section 1) and only 10–20 cm in the south. The dolomite bedrock was levelled with a post-medieval layer of rubble and sand, which was thicker in the southern half or rut and thinned out towards the north edge of the cartway.

In the fill of the south rut, we found the back-filled hole that the metal detectorists made to excavate most of the finds (Pl. 2: 5–16; 3: 1–4, 6,²⁰

¹¹ Deschmann in von Hochstetter 1879, 552; Dular 2021, 24.

¹² Gabrovec 1965, Pl. 11: 7–10.

¹³ Deschmann 1888, 85.

¹⁴ Dular 2021, 26.

¹⁵ Hohenwart 1832, 24, No. 270.

¹⁶ Fragment with Inv. No. P 30054.

¹⁷ Button with Inv. No. P 30048.

¹⁸ Fabec *et al.* 2019.

¹⁹ Zupan, Laharnar 2022.

²⁰ Button with Inv. No. P 30048.

12, 14–15, 18) and unearthed several additional metal objects (*Pl. 2: 4*²¹; *3: 5, 6*²², 7–9) lying scattered across the fill of the rut, but also a whetstone (*Pl. 3: 20*), pottery sherds and the bones of at least two human skeletons (*Fig. 4*).²³

The bones were predominantly highly fragmented, with most pieces measuring up to 5 cm and some better-preserved long bones. The smaller bone fragments were found scattered in the post-medieval deposit and some better-preserved bones together at the south edge of the cartway. The latter were not found in anatomical position; they included two femora placed one next to the other, but of opposite orientation (*Fig. 5*). The larger bones at the edge of the cartway therefore appear to have been carefully placed there subsequently, possibly during cartway construction.

Beyond the cartway in the southern part of Trench TS 2, we unearthed a layer of dark reddish-brown sandy-silty layer with pieces of dolomite and very sparse bits of charcoal at a depth of roughly 40 cm (SE 008). This layer was the fill of a cut into the dolomite regolith. It revealed an iron socketed axe found at a depth of 60 cm (*Fig. 6; Pl. 3: 19*).

Positing that the layer with the socketed axe may be the intact remains of a grave pit fill, we continued excavations in 2021 and explored approximately 6 m² south of the 2019 trenches (*Fig. 4*).²⁴ We again came across post-medieval deposits with pottery sherds (*Pl. 4: 1–2, 4–5*), human bone fragments and two metal objects (*Pl. 3: 10,16*).

After removing the post-medieval deposits, we came across the layer (SE 008) that revealed the axe in 2019 at a depth of 50 cm (*cf. Fig. 6; Pl. 3: 19*). This layer filled a roughly 20 cm deep cut (SE 1006) into the dolomite bedrock. By excavating its fill (SE 1005), we were able to fairly clearly delimit the cut in the east and south (*Fig. 4*). We could not identify the edge of the cut in the west, as the post-medieval deposits reached down to the bedrock. Found on the bottom of the fill was

a ceramic jar and an iron knife leaned against it (*Fig. 4, 7; Pl. 3: 13; 4: 3*). The jar contained two fragments of another iron knife (*Pl. 3: 17*).²⁵ Cut SE 1006 and Fill SE 1005 were parts of a grave pit and its backfill. The ceramic jar, knives and axe were the grave goods unearthed in original position (*Pl. 3: 13,17,19; 4: 3*), while the rest of the grave was disturbed with the construction of the cartway.

The human bone remains from the post-medieval fill were sampled for a radiocarbon analysis.²⁶ The results revealed they most likely dated between the early 4th and the late 3rd century BC (*Fig. 8: Kopa 21_Samples 1 and 2*). The radiocarbon analysis of the human bone sample taken from the layer of the cartway investigated in 2019 revealed a later date, i.e. from the mid-1st century BC to the 1st century AD (*Fig. 8: KORENO-01*).²⁷

TYOLOGICAL AND CHRONOLOGICAL ANALYSIS OF THE FINDS

The metal detectorists found the bulk of the artefacts together (*Pl. 2: 1–3, 5–16; 3: 1–4, 11–12, 14–15, 18*), some also in the post-medieval deposits associated with the construction of the cartway (*Pl. 2: 4; 3: 5–9, 20; 4: 1–2, 4–5*). The ceramic jar, axe and two knives (*Pl. 3: 13,17,19; 4: 3*) were later unearthed *in situ* and are considered part of a single grave group.

The finds include two bronze brooches (*Pl. 2: 1–2*) that belong to examples with a stylised animal head turned towards the bow (both examples from Kopa are missing the head) or the *ostalpine Tierkopffibeln*, dated to the second quarter of the 5th and the 4th century BC. The brooches from Kopa are of a variant with a decorated bow, which in Dolenjska remained in use in the Negova phase. This continuous use is inferred from two brooches found in a rich burial of a man and woman in

²¹ Fragments with Inv. Nos. P 30023–26.

²² Buttons with Inv. Nos. P 30031–30042.

²³ The anthropological analysis of the highly fragmented osteodontological finds by Fabio Cavalli (see the report in Fabec *et al.* 2019, 32–33, Appendix 5) revealed they belonged to at least two adult individuals, with the predominant share of the bone finds (two femora, fragment of the right ulna and pieces of the pelvis) most likely belonging to a man. The bones showed no pathological alterations and the only recovered tooth – lower incisor – showed occlusal wear most likely indicative of using teeth in the work process.

²⁴ Unpublished report in Zupan, Laharnar 2022.

²⁵ The earthen fill of the jar was removed in the workshops of the National Museum of Slovenia prior to the conservation and restoration process. Gorazd Lemajčič (Department of Conservation and Restoration, NMS) performed the laboratory excavation of the jar fill, as well as the restoration and conservation of the jar. Matjaž Bizjak and Anita Virag (Department of Conservation and Restoration, NMS) conserved the metal objects.

²⁶ The samples were dated in the Poznan Radiocarbon Laboratory in Poland.

²⁷ The sample was dated in the Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory in Miami, Florida, USA.

Grave IV/3 of the tumulus cemetery at Znančevnjive in the Kandija area of Novo mesto (Fig. 9: 1–2),²⁸ which held goods typical of the Negova phase according to the relative chronology of the Dolenjska Hallstatt cultural group.²⁹ Gabrovec identified this brooch type as the last creations of the Hallstatt culture.³⁰

Significantly, most other finds from Kopa also have closest parallels in the double burial (IV/3) from Novo mesto (Fig. 9). These include the hollow bronze bracelets decorated with stripes of transverse incisions separated with double zigzag lines and ring-and-dots (Pl. 2: 4–5; cf. Fig. 9: 3–6),³¹ which are Variant V6 after Tecco Hvala. At the Late Hallstatt sites in Dolenjska, they occur in double and single burials.³²

The objects from Kopa include four bronze mounts with a low moulded disc (Pl. 2: 9–11),³³ as well as nine bronze mounts with a bell-shaped disc and loop (Pl. 2: 12–16; 3: 1–4). Both variants have rings with identical punched decoration. Very similar mounts were also found in Novo mesto, more precisely in the above-mentioned Grave IV/3 (Fig. 9: 9), the variant with a bell-shaped disc also in the double Grave II/2 from the Late Negova phase.³⁴ Parallels show such mounts to be parts of belts. The position of these mounts in Grave IV/3, where they were found next to a pair of crossed belt plates, suggests that a complete set was composed of a belt and a baldric (Fig. 9: top left).³⁵

The remains of the belt from Kopa further included a belt plate (Pl. 2: 6), presumably buttons with a solid head and loop (Pl. 3: 6) and small sheet-metal looped buttons (Pl. 3: 7). In addition to parallels from Grave IV/3, evidence of Late Hallstatt belts decorated with such buttons and pendants of different shapes comes from Grave I/20, also from Novo mesto.³⁶

The small looped buttons from Kopa (Pl. 3: 7) are similar to those from Grave IV/3 in Novo mesto

(Fig. 9: 10).³⁷ Parallels for the larger ones (Pl. 3: 6) are rare, the closest being one example from a presumably Late La Tène grave from Magdalenska gora³⁸ and two stray finds from the hillfort on Ajdovščina above Zaboršt pri Dolu.³⁹ The examples from Ajdovščina are also dated to the Late Iron Age; the finds from Kopa, however, show that such buttons were already in use in the Early Iron Age.

Probably also associated with a belt are the two mounts of folded sheet metal (Pl. 2: 7–8). The mount on Pl. 2: 7 indicates the thickness of the organic belt strap (6–7 mm), to which the mount was fixed with a bronze rivet. The head of the rivet is of the same shape as the discs of the bell-shaped mounts with a loop (Pl. 2: 13–16; 3: 1–4), which also share a similar silvery surface. The preliminary measurements of the elemental composition of the said discs and of the mount on Pl. 2: 7 indicate very high tin content in the bronze alloy, suggesting the discs were tinned. The same is true of the small looped buttons (Pl. 3: 7).⁴⁰ As for the mounts of folded sheet metal, similar examples are known from sites in Dolenjska and Zasavje, but they have differently-shaped rivets.⁴¹

The belt plate has three parts: a rectangular bronze plate, a strip of sheet bronze with decorated borders and a central bar with a hooked terminal (Pl. 2: 6). The three parts were fixed together with a pair of rivets, now missing. The belt plate belongs to the group of hooked belt plates with a central bar, which in Dolenjska occur in bronze and iron versions. Sneža Tecco Hvala used the grave groups from Dolenjske Toplice and Novo mesto to show that such items were worn in the Late Certosa and Early Negova phases.⁴²

The rectangular plate and the central bar could be made either of a single piece⁴³ or with the bar riveted to the plate (Fig. 9: 7; 10: 1).⁴⁴ In form, the central bar from Kopa is very similar to that on a belt plate from Podzemelj, which survived with two

²⁸ Knez 1986, 89, Pl. 36: 3; 75: IV/3.

²⁹ Teržan 1976, 392, 442; Gabrovec 1987, 70–72; Dular 2003, 143–144, Fig. 86–88; Tecco Hvala 2012, 263–265.

³⁰ Gabrovec 1966, 30–31, Map 2.

³¹ Cf. Knez 1986, Pl. 36: 8–9.

³² Tecco Hvala 2012, 312–321, Fig. 116: 6.

³³ One of the mounts is attached to an ingrown plant root and could not be conserved and restored, hence it is also not listed in the catalogue and not drawn.

³⁴ Knez 1986, Pl. 13: 15; Dular 2003, 144, Fig. 90: 19.

³⁵ Knez 1986, Pl. 35: 1a; 61.

³⁶ Knez 1986, Pl. 4: 1–1a.

³⁷ Knez 1986, Pl. 35: 12.

³⁸ Hencken 1978, 80, Fig. 362: c.

³⁹ Pavlin, Dular 2007, 73, 85, 94, Pl. 6: 14, 18.

⁴⁰ The objects were subjected to an XRF analysis performed by Eva Menart (Department of Conservation and Restoration, NMS), who also provided a preliminary commentary.

⁴¹ Stare 1955, Pl. 2: 8; 45: 2; Knez 1986, Pl. 43: 8; Dular 2003, 143, Fig. 85: 12–13, 16.

⁴² Tecco Hvala 2012, 179–181.

⁴³ E.g. Stare 1973, Pl. 9: 9.

⁴⁴ E.g. Tecco Hvala *et al.* 2004, 51, Pl. 158: 2.

rivets with rings (*Fig. 10: 1*).⁴⁵ In connection with this parallel, we should note that grave finds from Podzemelj include bell-shaped mounts (*Fig. 10: 2; cf. Pl. 2: 12–16; 3: 1–4*) similar to those from Kopa.⁴⁶

What is unique on the example from Kopa is the decorated strip of sheet bronze inserted between the central bar and the rectangular plate. This addition may be viewed as an imaginative solution of the artisans from the Late Hallstatt period, examples of which have already been observed on several other unique belt pieces from Dolenjska and Zasavje, for example the belt plate from Kovk above Hrastnik⁴⁷ and the belt set from Grave 13/2 at Molnik.⁴⁸

Iron knives with a curved (*Pl. 3: 13–14*) or straight back (*Pl. 3: 15*) are common goods in the graves of the Hallstatt period. They were also present in the above-mentioned Late Hallstatt graves with belt sets from Novo mesto⁴⁹ and Molnik.⁵⁰

The fragment of a knife with a short and curved blade has a pronounced notch between the flat tang and the blade that may have served as a finger-rest (*Pl. 3: 18*), indicating the object would have been used as a razor.

Iron socketed axes such as that on *Pl. 3: 19* formed part of the typical warrior's outfit in Dolenjska of the Late Hallstatt period. At that time, socketed axes were the predominant axe form wielded by both dignitaries and ordinary infantrymen.⁵¹ A socketed axe was also among the goods in the above-mentioned graves at Novo mesto and Molnik.⁵²

Whetstones with a suspension hole such as the example from Kopa (*Pl. 3: 20*) occur in the Early Iron Age graves in Dolenjska, where they are considered to be male attributes.⁵³

The finds from Kopa further include a bronze fragment of an object with the terminal in the shape of an animal head, possibly of a horse or bird (*Pl. 3: 12*). The fragment is similar to some versions of Early La Tène figural brooches with foot or bow terminals in the shape of birds, beasts and masks of different fantastical creatures. These figures often occur on brooches in heraldic pairs or only decorate foot terminals of a characteris-

tic Early La Tène construction where the foot is turned back towards the bow, often touching it or joined to it.⁵⁴ If this assumption is correct and the figural fragment from Kopa is related to the Early La Tène artistic expression, we are dealing with an object either emulating the artisanal and artistic models from areas north of the Alps or was actually imported from those areas. This would not be a surprise, as such imitation or import of innovations in fashion and armament from the Celtic world of central and western Europe has already been established for the Dolenjska group.⁵⁵

Among the pottery remains from Kopa, we were able to reconstruct two pedestal dishes (*Pl. 4: 1–2*). The one on *Pl. 4: 2* survives without the base and pedestal, but the shape of the body that is less curved than characteristic of simple dishes⁵⁶ suggests this vessel also originally had a pedestal. The most prominent feature of both dishes is the shoulder decoration combining embossing and vertical grooving, which identifies them as pedestal dishes of Type 2 after Dular.⁵⁷ In the Dolenjska Hallstatt group, embossing on pottery was used not only on pedestal dishes, but also kernoi, pedestal bowls, bowls and dishes.⁵⁸ The finds from the tumulus cemeteries at Dolenjske Toplice and Novo mesto suggest that embossed pottery was mainly made and used in the Certosa and Negova phases.⁵⁹

The ellipsoid jars with a gently curved shoulder and a short, funnel-shaped rim (*Pl. 4: 3, 4*) belong to Type L 14b of the pottery from the Stična settlement as published by Lucija Grahek.⁶⁰ Such jars typically bear a horizontal groove on the neck or shoulder, the jars from Kopa also have knobs. Fragments of these jars in Stična occur in the layers associated with all phases of Early Iron Age walls, but they are most numerous in the La Tène layers.⁶¹

CONCLUSION

The archaeological investigations conducted in 2019 and 2021 on the slope of Kopa above Kompolje confirmed the posited existence of a cemetery from the Early Iron Age.

⁴⁵ Dular 1978, 26, Pl. 16: 8.

⁴⁶ Dular 1978, 26, Pl. 16: 9.

⁴⁷ Božič *et al.* 2020, 507–513, Pl. 4: 4: 1–12.

⁴⁸ Tecco Hvala 2017, 38, 111, Pl. 9: 3–5.

⁴⁹ Knez 1986, Pl. 13: 9–10; 34: 8; 35: 5, 42: 3.

⁵⁰ Tecco Hvala 2017, 38, Pl. 9: 13–14.

⁵¹ Tecco Hvala 2012, 114–116, 121–122, Fig. 46: 3–14.

⁵² Knez 1986, Pl. 5: 1; 34: 7; Tecco Hvala 2017, 38, Pl. 9: 16.

⁵³ Križ *et al.* 2009, 289, Cat. No. 34: a, d–e.

⁵⁴ Binding 1993, *e.g.* Pl. 12: 10; 14: 6, 11 and others.

⁵⁵ Teržan 2015, 69–81.

⁵⁶ *Cf.* Dular 1982, Pl. 24: 226–228.

⁵⁷ Dular 1982, 73–74, Pl. 25: 236–243.

⁵⁸ Dular 1982, 85, Fig. 4c.

⁵⁹ Božič 2018, 191–195, 203–205.

⁶⁰ Grahek 2016, 118–120, Fig. 39: L14b.

⁶¹ Grahek 2016, 118, 120, Fig. 53, 55.

The topography and the finds of human bones belonging to at least two adult individuals reveal that we are dealing with a flat cemetery with inhumation burials.

The human bones and most small finds were not found in original position, but rather scattered across the deposits created during the construction of the cartway. We presume that burials were unearthed during the construction of the cartway, when they were largely destroyed, the large bone pieces and possibly also part of the artefacts placed along the edge of the cartway and other remains left in the cartway deposits (Fig. 4–5).

Only part of one grave pit and its backfill remained intact of the grave or graves, revealing a socketed axe (Pl. 3: 19) and a ceramic jar, with an iron knife leaning onto the latter (Fig. 4, 7; Pl. 3: 13; 4: 3).

It is not possible to reliably ascertain whether the other finds originate from the same, possibly double burial or from several burials. What is certain is that the finds are contemporary and date to the Late Hallstatt period or the last phase of the Early Iron Age, i.e. the Negova phase according to the chronology of the Dolenjska Hallstatt group. They include items characteristic of both male and female costumes. Most of them have parallels in the rich double burial in a roughly 4 × 1.5 m large Grave IV/3 at Znančeve njive in the Kandija area of Novo mesto (Fig. 9), which is considered the quintessential princely burial of the Negova phase.

The question these finds raise is whether their findspot (Fig. 11) is the same as the spot where human bones, ‘similar bronze objects’ and a human skeleton with a Negova helmet (Pl. 1) and spearhead were found in 1819 (Fig. 2).⁶² Speaking in favour of such an assumption is that if considered together, the items form an assemblage characteristic of the graves with Negova helmets; as such, it would be remarkably similar to the array of goods from the above-mentioned Grave IV/3 in Novo mesto.

With this in mind, we argue that human bones, the Negova helmet and other objects were unearthed during the construction of the cartway across the slopes of Kopa and Reber; we presume this construction took place in 1819, but certainly prior to 1826 as the cartway is already drawn on the map of the Franciscan cadastre. This map also shows the cartway led from the village of Koreno to the isolated farmstead with the house number 22.

The finders presumably took part of the (‘beautiful’) objects (Auerperger later acquired some

of them that he sent to the museum, while the Negova helmet was used to embellish the village fountain in Lukovica), whereas the smaller, ‘less interesting’ objects were left at the site. Some objects were left in heaps (hole with metal-detector finds) and others scattered across the cartway deposits (Fig. 4). Only the well-preserved human long bones were carefully deposited after discovery (Fig. 5). The site then remained undisturbed until its rediscovery in 2019.

The cemetery on Kopa is associated with a contemporary fortified settlement on Reber. The slopes of Reber and Kopa are steep on all sides, which offers very limited space suitable for habitation. The settlement was naturally sufficiently protected in the north, while a rampart guarded it in the west and south. The 180 × 45 m large hillfort interior holds one large and several smaller terraces (Fig. 12). The finds excavated in 1879 in the settlement date to the Early Iron Age, more precisely to its later part.⁶³ The stray finds from the collection of the National Museum of Slovenia that are without more precise findspot data but presumably originate from this site do not contradict such dating. These finds include a bronze fragment of a blade, most likely of a shaft-hole axe (Fig. 13: 3),⁶⁴ as well as an iron spear butt (Fig. 13: 1) and a bronze looped button with a round sunken centre of the head (Fig. 13: 2).⁶⁵

The sites on Kopa and Reber show certain similarities with the site at Kovk above Hrastnik, which also hosts a small hillfort associated with rich Late Hallstatt grave goods that include a lavish belt set and a Negova helmet.⁶⁶ Another warrior with a Negova helmet was found buried at Nevlje near Kamnik.⁶⁷ These sites and finds probably reflect the dominant influence that the Dolenjska Hallstatt group had not only in Zasavje and Posavsko hribovje, as its constituent parts, but also in the direction towards Gorenjska. The finds from Kopa and Kamnik may even hint at efforts to strengthen the northern border of the Dolenjska Hallstatt group or an organised defence of the route leading to the metallurgic centre at Vače.

Translation: Andreja Maver

⁶³ Gabrovec 1965, Pl. 11: 7–10.

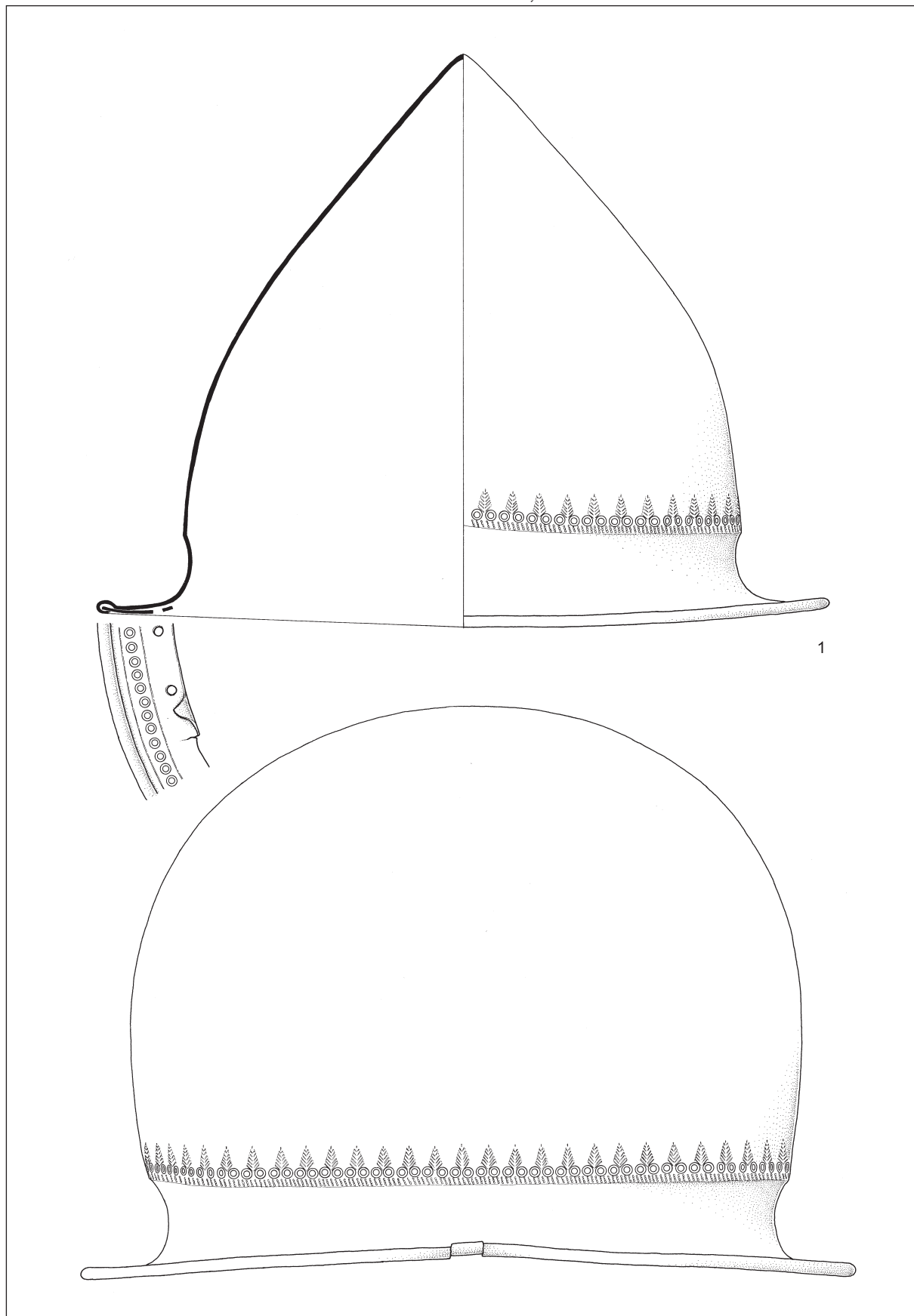
⁶⁴ Cf. Pavlin, Turk 2014, 55, Pl. 3: 10–19.

⁶⁵ Cf. Tecco Hvala 2017, 38, Pl. 9: 4.

⁶⁶ Božič *et al.* 2020.

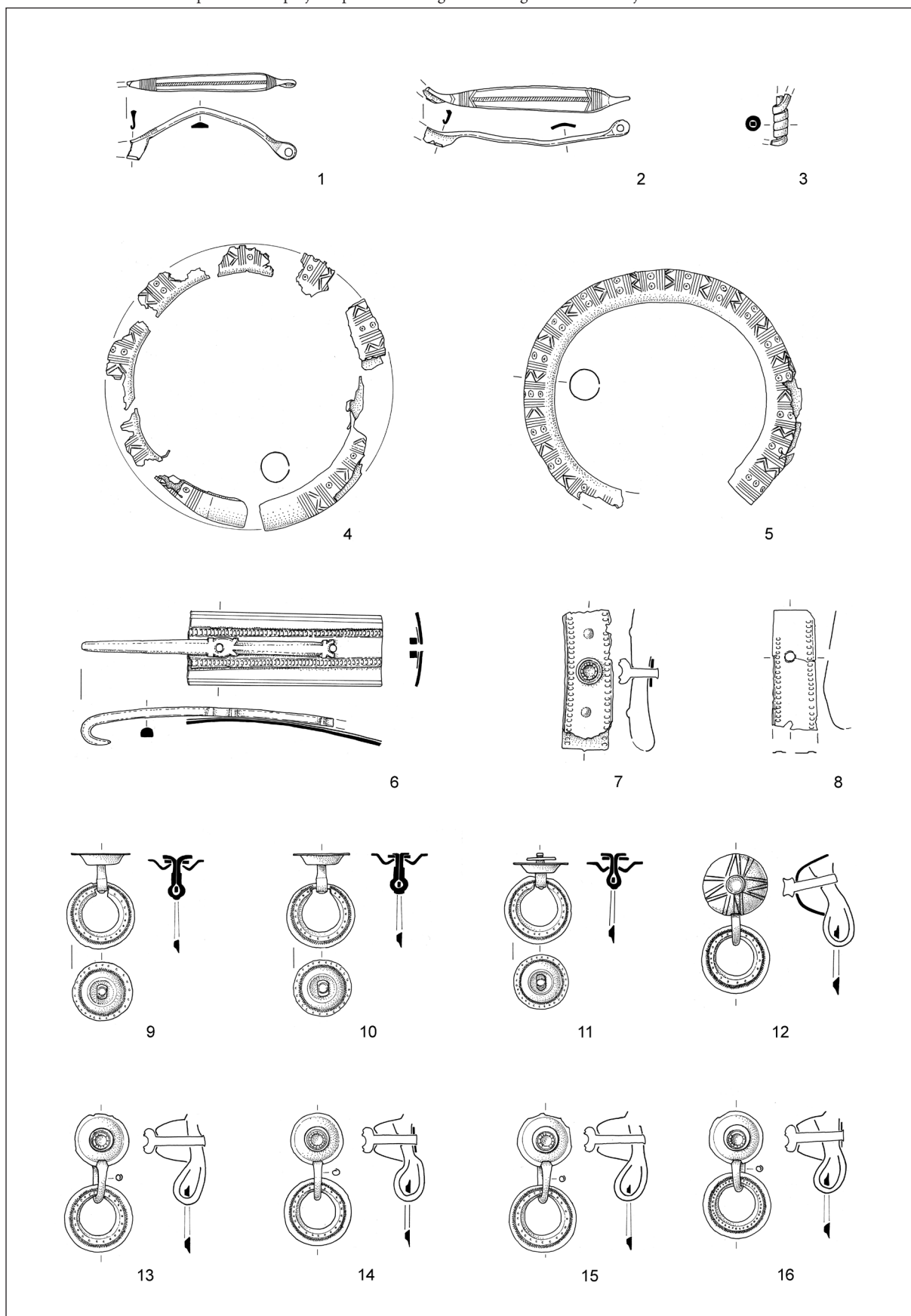
⁶⁷ Gabrovec 1965, 102, 111, Pl. 9; Železnikar *et al.* 2022, 7–13, 33–34.

⁶² Železnikar *et al.* 2022, 14–19.

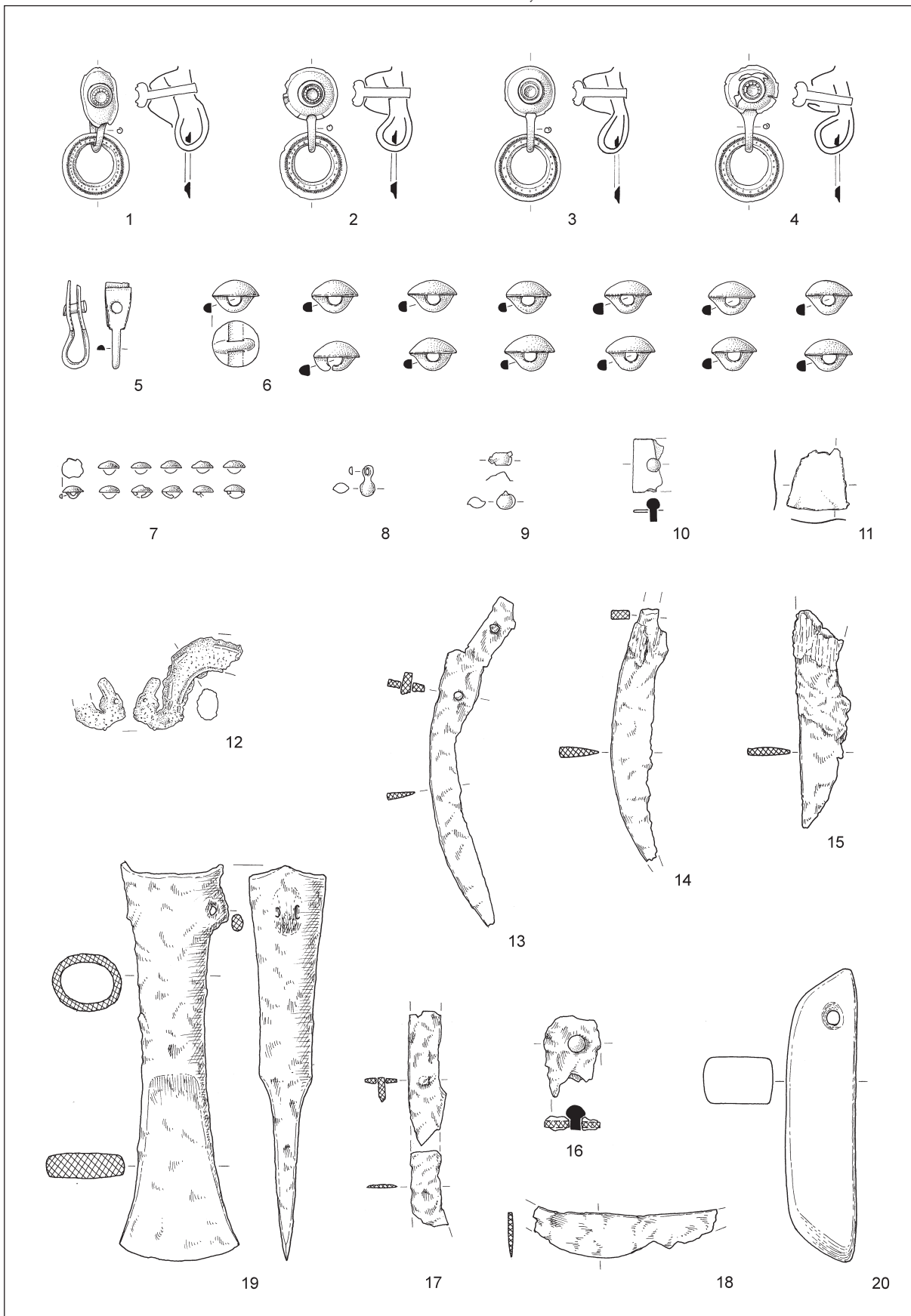
T. 1: Kopa nad Kompoljami. Negovska čelada, najdena leta 1819. Bron. M. = 1:2.

Pl. 1: Kopa above Kompolje. Negova helmet, found in 1819. Bronze. Scale = 1:2.

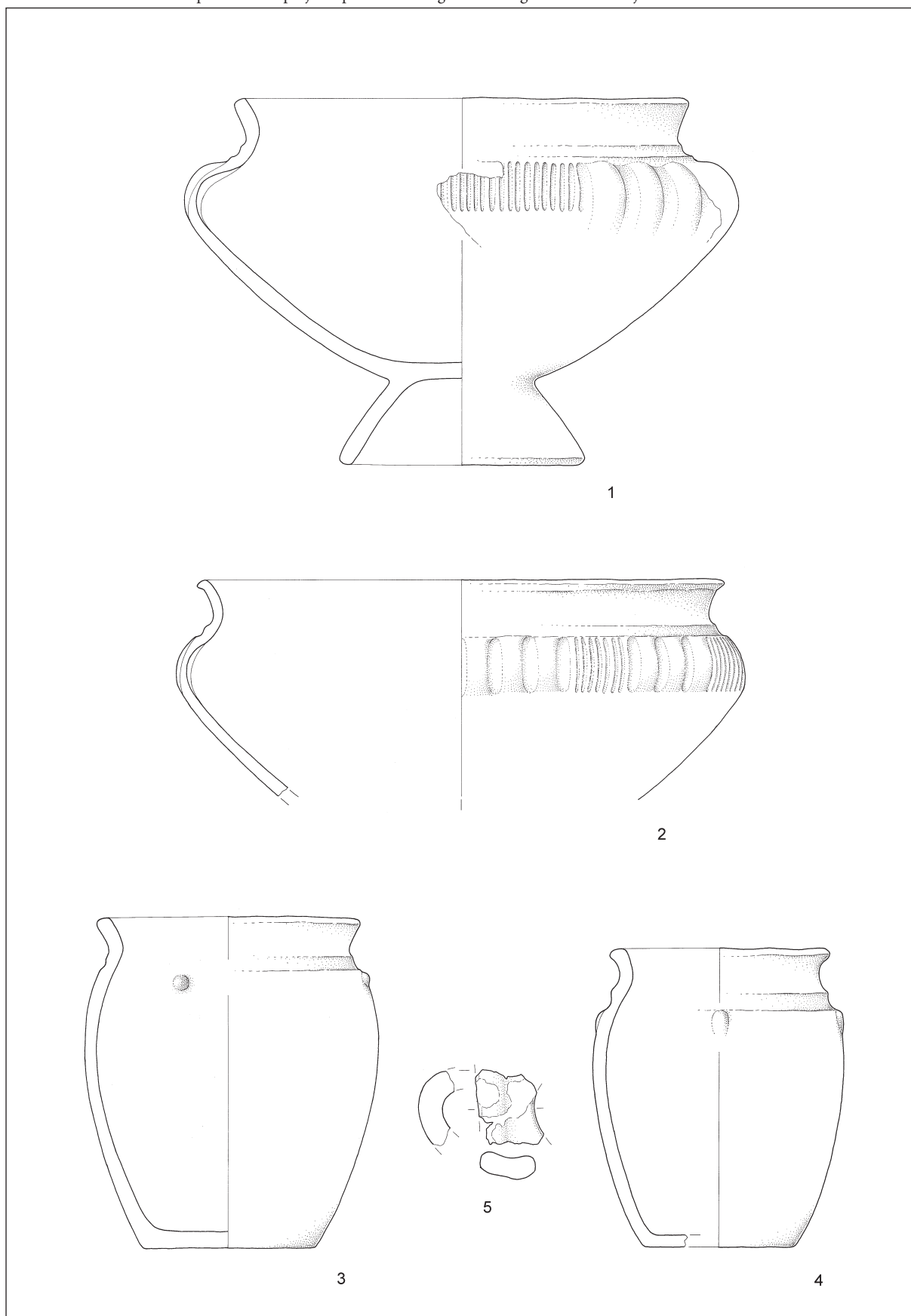
T. 2: Kopa nad Kompoljami. Vse bron. M. = 1:2.

Pl. 2: Kopa above Kompolje. All bronze. Scale = 1:2.

T. 3: Kopa nad Kopoljami. 1–12 bron, 16 železo in bron, 13–15, 17–19 železo, 20 kamen. M. = 1:2.
 Pl. 3: Kopa above Kopolje. 1–12 bronze, 16 iron and bronze, 13–15, 17–19 iron, 20 stone. Scale = 1:2.

T. 4: Kopa nad Kompoljami. Vse keramika. M. = 1:2.
 Pl. 4: Kopa above Kompolje. All pottery. Scale = 1:2.

Matic Zupan
Narodni muzej Slovenije
Prešernova cesta 20
SI-1000 Ljubljana
matic.zupan@nms.si

Tomaž Fabec
Zavod za varstvo kulturne dediščine
Center za preventivno arheologijo
Poljanska 40
SI-1000 Ljubljana
tomaz.fabec@zvkd.si

Boštjan Laharnar
Narodni muzej Slovenije
Prešernova cesta 20
SI-1000 Ljubljana
bostjan.laharnar@nms.si

Slikovno gradivo: Sl. 11 (foto: Tomaž Lauko, NMS). – Sl. 13 in t. 1–4 (risba: Ida Murgelj, NMS).
Illustrations: Fig. 11 (photo: Tomaž Lauko, NMS). – Fig. 13 and Pls. 1–4 (drawing: Ida Murgelj, NMS).

Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa Raziskave arheološke dediščine (P6-0283), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
The authors acknowledge the financial support from the Slovenian Research Agency (as part of the P6-0283 research programme).